

Page 249 - 368
s. store 326.323.2(68232) com
COPY FOR MR. PARKINGTON.

VOLUME IV.

COMMISSION OF ENQUIRY TO ENQUIRE INTO THE EVENTS
IN THE DISTRICTS OF VEREENIGING, NAMELY THE
MARPEVILLE LOCATION AND EVATON, AND VANDERBIJL-
PARK, TRANSVAAL PROVINCE, on 21st MARCH, 1960.

WEDNESDAY, 20th APRIL, 1960 at
10.00 a.m.

WITNESSES:
ALSO:
AS BEFORE.
Mr. J.F.W. LOUW and } On behalf
Mr. I. SMULLEN of } of the
Snyman, Smullen } Basutoland
& Smuts-Muller } Government.

CONTENTS

<u>LETTER FROM THE EDITOR OF SAPA</u>	Pages 249 - 250
<u>Q.S. FOURIE:</u>	
Mr. Claassen - through the Chairman	Pages 250 - 251
Mr. Kentridge - Through the Chairman	" 251 - 252
<u>H.G. THERON:</u>	
Evidence-in-Chief	" 252 - 279
Cross-examination	" 279 - 348
Re-examination	" 348 - 349
By the Chairman	" 349 - 355
By Mr. Kentridge - through the Chairman	" 355 - 356
<u>J.N.P. COETZEE:</u>	
Evidence-in-Chief	" 356 - 362
Cross-examination	" 362 - 367
By the Chairman	" 367
Re-examination	" 368

COMMISSION OF ENQUIRY TO ENQUIRE INTO THE
EVENTS IN THE DISTRICTS OF VEREENIGING,
NAMELY THE SHARPEVILLE LOCATION AND EVATON,
AND VANDERBIJLPARK, TRANSVAAL PROVINCE, on
21st MARCH, 1960.

WEDNESDAY, 20th APRIL, 1960
at 10.00 a.m.

APPEARANCES:

AS BEFORE.

Also:

Mr. J.P.W. LOUW and } On behalf
Mr. I. SMULLEN of } of the
Snyman, Smullen } Basutoland
& Smitz-Muller } Government.

MNR. CLAASSEN: Edelagbare, in verband met 'n aanhaling wat my geleerde vriend, mnr. Kntridge, gemaak het, omtrent die aantal Bantoes wat teenwoordig sou gewees het by die Sharpeville onluste, mag ek die vergunning kry om 'n brief uit te lees wat ek gekry het van die Redakteur van Sapa?

DIE VOORSITTER: Ja, sekerlik.

MNR. CLAASSEN: Dit is aan my geadresseer.

"Our enquiries show that the Minister of External Affairs, Mr. E.H. Louw, used the figure of 20,000 when he referred at the Press Conference of foreign correspondents on Monday to the number of Bantu who marched past on the Police Station at Sharpeville. He here The figure of 40,000 quoted in our original message, was wrong, and we have already issued a correction to this report".

Het u van enige Bantoes gehoor dit die rede

this up. When I put a question to the Witness, I took it from a report in the "Transvaler" and the "Rand Daily Mail", which was apparently based on the SAPA message. In view of this correction by SAPA and by the Minister, I may say that I fully accept the correction and it follows that my question to the Witness and the point I was trying to make, must fall away completely.

THE CHAIRMAN: Thank you.

QUARTUS STEPHANUS FOURIE, onder vorige eed:

MNR. CLAASSEN (DEUR DIE VOORSITTER): Indien getuienis gelei sou word dat Bantoes deur 'n blanke Polisieman gesê was om na die Polisiestasie te kom, dra u enige kennis daarvan? --- Gedurende die nag - ek was daar alleenlik gewees vanaf kwart-voor-twaalf, ongeveer, tot 3.30 v.m. van die 21e. Daar was geen blankes deur my in daardie lokasie gesien nie, behalwe die Polisie in univorm, die Speurdiens wat in privaat drag was, en van die Munisipale Nie-Blanke Sake -mense van wie party in privaat-drag was. Verder was daar geen blankes wat deur my opgemerk was nie.

Ek bedoel eintlik, dat indien 'n blanke lid van die Polisie aan die Bantoes in die lokasie sou gesê het om na die Polisiestasie te kom, dat hulle hier sou toegesprek word deur die Hoof van Polisie, van Pretoria - weet u van enige ...? --- Ek dra geen kennis van so-iets nie.

Het u van enige Bantoe gehoor dat dit die rede

--- was ---

was waarom hy gekom het na die Polisie-stasie? --- Nee; ek het niks gehoor nie.

MNR. KENTRIDGE (DEUR DIE VOORSITTER): Luit. Fourie, u het melding gemaak van die Polisie en die beamptes van Vereeniging se Munisipaliteit. Was daar nie ook 'n skietkommando in Vereeniging nie? --- By Sharpeville?

In Vereeniging? --- Ja, daar is 'n skietkommando in ...

Was hulle op diens op die 21e? --- Nee; geen skietkommando-lid was op diens gewes in Sharpeville daardie nag nie.

Op die 21e, was die skietkommando op diens? --- Dit sal ek nie kan sê nie.

DIE VOORSITTER: Het u enige lede van die skietkommando in die omgewing van enige van die polisie-stasies, waar u aangedoen het, gesien? --- Ja; by Vanderbijlpark.

Het u van die lede gesien? --- Ja.

En het hulle enige wapens by hulle gehad? --- Ek ken die skietkommando nie. Die oggend, by Vanderbijlpark, was daar blankes met gewere. Ek het aan hulle gesê om hulleself weg te - hulle moet nie daar by die Polisie-stasie wees met gewere nie; hulle moet die gewere gaan wegsit. 'n Persoon het homself voorgestel as die Kommandant van die skietkommando; ek het ongelukkig sy naam vergeet. Van die skietkommando's het aan my gevra of hulle kan saakou. Toe sê ek onder geen omstandighede nie. As daar 'n

--- skietkommando ---

Q.S. FOURIE
Verdere Kruisverhoer
H.G. THERON
Hoofgetuigis.

skietkommando nodig gewees het, moet hulle aansoek doen by hulle Kommandant. Hulle kan nie individueel na die Polisiestasie aangestap kom nie. Die persone vir wie ek gesê het hulle moet hulle gewere gaan wegsit, het gehoorsaam en hulle het weggedraai.

HENDRIK GERT THERON, beëdig, verklaar:

VERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: Kapt. Theron, u is 'n kaptein in die Suid-Afrikaanse Polisie gestasioneer te Springs hoofkwartiere? --- Ja, dit is reg.

Op die 21e Maart van hierdie jaar, het u opdrag gekry van die Distrikskommandant te Springs? --- Opdrag gekry om na Vereeniging te vertrek met 'n aantal manne.

Hoe laat het u toe vertrek? --- Ek het om half-elf vertrek, op die 21e, 10.30 v.m. op die 21e Maart.

Wat was die sterkte wat u by u gehad het? --- Ek het by my gehad een blanke Hoofkonstabel, drie blanke Sersante en twaalf blanke Konstabels; een Bantoe-sersant en ag Bantoe-konstabels.

Met wat se voertuie het julle gery? --- Ons het met drie voertuie vertrek. Daar was een troepedraer, een bakkie en een motorkar.

Wat was die wapens en ammunisie wat die manskappe gehad het? --- Die manskappe was gewapen met twee stengewere en verskillend met .303 gewere en rewolwers, en 'n hoeveelheid ammunisie vir elke wapen.

Sluit dit die Bantoes ook in? --- Die Bantoes

--- was ---

was net gewapen met knopkieries.

Het u gesê drie stengewere? --- Twee stengewere.)

En hoeveel patrone vir die stengewere? --- 300
patrone vir elke stengeweer.

En hoeveel .303 patrone is aan die manne gegee
met die gewere? --- Hulle het elk 50 rondes gehad.

En die wat rewolwers gehad het? --- Hulle was
net twaalf rondes gewapen.

Wat was die posisie toe u hier in Vereeniging
aangekom het? --- Toe ek hier kom was ek eers by die
Aanklagkantoor gewees. Ek het verneem dat die
distrikskommandant, maj. van Zyl, by die Sharpeville
-lokasie is. Ek is onmiddellik na die Sharpeville-
lokasie. Ek het maj. van Zyl voor by die Munisipale
kantore, by die ingang, aangetref en ek het my by hom
aangemeld. Hy het my toe gesê dat ons nie sonder
begeleiding van 'n Saracen die lokasie kon binnegaan
nie. Ek het toe in die rigting van die lokasie
gekyk. Ek het baie Bantoes daar gewaar. Hulle
het in die straat beweeg, en langs die strate.

Watter tyd was dit omtrent? --- Dit was omtrent
11.40 gewees dat ek daar gekom het.

In die voormiddag? --- Die voormiddag - 11.40.
Ek het toe besef ons kan nie ingaan sonder dat ons
die gewere laai nie, en ek het opdrag aan die
manskappe gegee om hulle wapens te laai. Ons is
onmiddellik daarna onder begeleiding van die Saracen
die lokasie in. Talle Bantoes het ons op pad
ontmoet, na die Polisieostasie. Hulle het net duine

was net gewapen met knopkieries.

Het u gesê drie stengewere? — Twee stengewere.)

En hoeveel patrone vir die stengewere? — 300
patrone vir elke stengeweer.

En hoeveel .303 patrone is aan die manne gegee
met die gewere? — Hulle het elk 50 rondes gehad.

En die wat rewolwers gehad het? — Hulle was
met twaalf rondes gewapen.

Wat was die posisie toe u hier in Vereeniging
aangekom het? — Toe ek hier kom was ek eers by die
Aanklagkantoor gewees. Ek het vernem dat die
distrikskommandant, maj. van Zyl, by die Sharpeville
-lokasie is. Ek is onmiddellik na die Sharpeville-
lokasie. Ek het maj. van Zyl voor by die Munisipale
kantore, by die ingang, aangetref en ek het my by hom
aangemeld. Hy het my toe gesê dat ons nie sonder
begeleiding van 'n Saracen die lokasie kon binnegaan
nie. Ek het toe in die rigting van die lokasie
gekyk. Ek het baie Bantoes daar gewaar. Hulle
het in die straat beweeg, en langs die strate.

Watter tyd was dit ontrent? — Dit was ontrent
11.40 gewees dat ek daar gekom het.

In die voormiddag? — Die voormiddag - 11.40.
Ek het toe besef ons kan nie ingaan sonder dat ons
die gewere laai nie, en ek het opdrag aan die
manskappe gegee om hulle wapens te laai. Ons is
onmiddellik daarna onder begeleiding van die Saracen
die lokasie in. Talle Bantoes het ons op pad
ontmoet, na die Polisiestasie. Hulle het met duine

in die lug "Afrika!" geskree, na ons rigting; ander het ander dinge geskree wat ek nie kon hoor nie. "Afrika!" was vir my duidelik gewees. Ons is toe na die aanklagkantoor, na die Polisiestasie in Sharpeville. Toe ons daar kom, het ek 'n gesig aanskou wat my geskok het. Daar het duisende Bantoes, mans, vrouens en kinders, rondom die Polisiestasie saangedrom. Hulle het geraas, lawaai. Ander was nog besig om aan te kom, ook na die Polisiestasie-toe. Toe ons by die skare kom, het hulle met duine in die lug voor die saracen en voor my voertuig, ook, ingespring en "Afrika!" geskree. Dit het vir my geskyn asof hulle ons wou verhoed om in te gaan. Ons het uiteindelik daarin geslaag om deur hulle te kom, en ek is by die hek van die Polisiegronde in.

Het jy op daardie stadium enige wapens in hulle besit gesien? --- Daar was 'n groep wat met kieres in die lug geswaai het. Dit is wat ek gesien het.

Enige ander wapens? --- Nee; daar was nie ander wapens wat ek gesien het nie. Ons het ingekom. Ek het binnekant vir luit. Visser van die Kriminale Onderzoek-Departement gekry. Dit was aan die Westekant van die Polisiestasie. Ek het met hom gepraat. Hy het my meegedeel dat daar 'n telefoondraad reeds die vorige nag geknip is. Daar was ook ongeveer dertig blanke Polisie-manne en ongeveer dieselfde getal nie-blanke Polisie-manne, aan die Westekant van die Polisiestasie. Daar

--- het ---

het een Saracen gestaan aan die linkerkant, soos ek inkom by die hek, voor, en dit was beman gewees. Toe ek hoor van die bewering dat die telefoon en draad geknip is en ek sien die skare is lawaierig, hulle is baie opgewonde, het ek dadelik besef dat ons hier vandag in 'n baie moeilike posisie verkeer, en dat dit groot takt van my sou kos om die manskappe te beheer, om te keer dat daar nie een van hulle 'n onbesonne daad begaan wat kan aanleiding gee tot moeilikheid nie. Die vliegtuie was intussen besig om duikvlugte oor die skare te doen. Dit was na ek binnekant gekom het dat ek gehoor het hulle steek duine in die lug op en hulle sê, "Skiet maar"; na die vliegtuie het hulle gekyk - sekere van die skare. Die vliegtuie het ook kort na my aankoms weer vertrek.

Het dit enige uitwerking gehad op die skare? --- Dit het geen uitwerking op die skare gehad nie. Die lawaai was dieselfde. Ek sou sê dit het meer of min toegeneem. Dit het vir my geskyn asof 'n sekere groep van die skare die vliegtuie uittart.

Was daar geskiet, vanuit die vliegtuie? --- Geensins.

Wat sou u die grootte van die skare skat, met jou aankoms, daar? --- Met my aankoms - dit was om kwart-voor-twaalf dat ek binne die Polisiegronde gekom het. Ek sou sê die skare was toe seker tussen 10,000 en 15,000 gewees, met my aankoms, daar.

Wat was die posisie, volgens jou opmerkings? Het dit afgeneem, aangegroei of het dit staties gebly? --- Die skare het ek noukeurig dopgehou,

vir dié rede dat ek op daardie punt, by die Westelike ingang, die senior-offisier was, met my aankoms, daar. Ek het die skare noukeurig dopgehou en ek het altyd gesien dat hulle besig is om aan te groei. En namate die massas groter geword het, het die lawaai ook groter geword.

Wie het van jou oorgeneem? --- Van my het oorgeneem kol. Pienaar. Hy het ongeveer 1-uur daar aangekom - 1 n.m.

So, is dit nou reg dat van ongeveer kwart-voortwaalf tot eenuur, dit is vir 'n uur en 'n kwart, was jy in bevel, daar? --- Was ek op daardie punt in bevel. Ek het nie iemand anders daar gesien nie. Ek was die senior-offisier daar gewees.

Dit is nou op die Polisiegronde as geheel? Op die Polisieterrein was jy in bevel? --- Daar was Polisiemannes ook aan die Suidekant van die Poliestasie. Ek het rondgeloop en gesien daar is Polisiemannes; maar ek het nie 'n ander offisier daar gesien nie.

Op daardie stadium, waar was maj. van Zyl? --- Maj. van Zyl was nog, wat my betref, buitekant/die by Munisipale kantore, buitekant die lokasie gewees.

Waarin het jy die groot gevaar gesien, daardie dag? --- Ek het gesien die skare druk baie teen die draadomheining. Hulle was opgewonde, hulle was vol dreigemente. Ek het gehoor dinge wat daar gesê was, uit die skare gekom het, het ek gehoor.

DIE VOORSITTER: Wat het jy gehoor? --- "Afrika!" was geskre, met die duim in die lug. "We'll kill all
--- you ---

you bastards today". "Africa for the Africans!"

Was dit in Engels gesê, wat jy nou in Engels sê?
--- Soos ek dit nou in Engels sê, was dit in Engels
gesê. Daar was Afrikaans ook gepraat. Daar was
by voorbeeld genoem "Jou meer". Intussen het van
die Bantoevrouens in ons rigting gespoeg, in ons
rigting gespoeg. Ek het gesien hulle druk baie teen
die draad; die draad hang na vore oor, tot 'n mate,
en ek het onder die indruk gekom - en so het ek
gevoel; dit was my gevolgtrekking - dat as hulle
daardie draad sou platdruk, sou hulle ons daar
oorrompel het, want ons was toe nie baie op daardie
oomblik gewees nie. Dit is die gevaar wat ek
gesien het in die skare, daar.

VERHOOR HERVAT:

/Totdat kol. Pienaar van jou oorgeneem het, was
daar enige geweld gebruik? --- Daar was nie geweld
nie, buiten dat hulle sy motorcar, toe hy wou inkom,
met stokke geslaan het. Ek kan nie vir die Hof sê
of hulle dit raakgeslaan het nie, maar ek het gesien
daar is Bantoes wat met stokke na die motorcar slaan.

Was dit die eerste tekens van werklike geweld?
Jy het gepraat van dreigemente. Was dit die eerste
tekens van werklike geweld wat jy gesien het? ---
Ek sou sê dit was die eerste tekens van werklike
geweld wat ek gesien het.

Wat het toe gebeur, toe die kolonel daar aankom?
--- Kol. Pienaar het binnekant gekom. Hy het my
daar gekry, aan die Westekant. Hy het sake met
my bespreek en ons het besluit - hy het bevel gegee
dat ons die blanke manne moet aantree aan die
Westekant van die Polisieostasie. Ons het dit gedoen.

--- Ons ---

Ons was al daarmee besig gewees, toe hoor ek hy gee bevel daar moet vyf rondes gelaai word.

Wat jou manne betref, hulle het reeds gelaai?
--- Wat my manne betref, wat ek daar gebring het, was hulle reeds gelaai gewees. Blykbaar het die kolonel dit nie gewest nie; ek kan nie sê nie. Maar die bevel het ek gehoor van hom, dat daar vyf rondes gelaai moet word.

En het die manne toe aangetree? --- Hulle het toe aangetree.

Kol. Spengler was ook daar, nê? --- Ek het kol. Spengler by die hek gesien, aan die Westekant. Hy was daar gewees.

Het hy saam met kol. Pienaar daar aangekom, of na hom? --- Hy het 'n rukkie voor kol. Pienaar daar gekom.

Is - het daar enigiets gebeur wat hom betref?
--- Kol. Spengler?

Ja? --- Ja; dit het vir my geskyn hy is besig om iemand te ondervra by die hek. Hy is van die Veiligheidstak. Hy was besig om iemand te ondervra, voor by die hek. Hy het toe weer teruggegaan. Na 'n kort rukkie het hy weer na die hek teruggekeer, vergesel van 'n ander speurder. Ek ken hom ongelukkig nie. Toe het dit vir my geskyn hy was besig, daar, om 'n arrestasie te maak, of, alternatief, 'n persoon daar te ondervra. Terwyl hy daarmee besig was, het die klomp by die hek vir hom teruggedruk. Hulle het ingestorm. Terselfdertyd het ek twee skote vernem. Dit het vir my gegaan dit was van die skare afkomstig. Dit het vinnig gegaan.

op daardie stadium. Daar het klippe en ander instru-
mente oor die draad gekom, wat na ons geslinger was.
Ek was op daardie stadium tussen die skare en die
opgestelde ry Polisionanne gewees. Ek het gekyk en
gesien een van die lede van die Mag, 'n blanke man,
gryp hier na die linkerkant van sy lyf. Dit het
vir my gelyk of 'n voorwerp hom getref het. Ek kon
nie sien wat hom getref het nie. Toe die klippe
kom - na die twee skote, en die klippe, het een van
die manne in ons geledere sonder enige bevel 'n
skoot gelos, of twee skote, en daarna het meer skote
gevolg.

Van die manne wat daar in linie gestaan het? ---
Van die manne wat daar in linie gestaan het.

Net voor ons verder gaan: Toe kol. Spengler
die arrestasie uitvoer, was die manne alreeds in gelid?
--- Hulle het reeds in gelid gestaan, ja.

En jy praat van 'n moontlike paar arrestasies
wat hy uitgevoer het? --- Dit het vir my geskyn, het
ek gesê, hy was besig om 'n arrestasie te maak, of
alternatief iemand te ondervra, daar.

Dit het jou so voorgekom? --- Ja.

Was daar enige verandering in die houding, in die
stemming van die skare, nadat hy dit gedoen het? ---
Die lawaai het toegeneem, en dit het nog erger geword
nadat hy daar gewees het. Maar daar was nie geweld
gepleeg, wat ek gesien het nie. Maar ek sou sê,
die lawaai het ietwat toegeneem, op daardie stadium,
toe kol. Spengler daar gewees het, by die hek.

En het daar ander versterkings saam met kol.

--- Pienaar ---

Pienaar aangekom? --- Ja; voordat kol. Pienaar gekom het, het daar drie sraoens opgedaag, onder bevel van kapt. Brummer. Daar het manskappe saam met kol. Pienaar, self gekom.

Was dit die laaste versterkings wat aangekom het? --- Kol. Pienaar en sy manne was die laaste versterkings gewees. Dit was omtrent 1-uur die namiddag gewees.

En op daardie stadium, wat sou jy die grootte van die skare geskat het? --- Toe was dit ongeveer 1½ uur nadat ek daar aangekom het. Ek sou sê toe moes hulle enigiets tussen 15,000 en 20,000 gewees het - op daardie stadium, in die namiddag.

Om watter tyd het die skietery begin? --- Half-twee, ongeveer.

Hoe lank was dit nadat kol. Pienaar daar aangekom het? --- Dit was ongeveer 'n halfuur nadat hy daar aangekom het.

Watter stappe het hy gedoen, gedurende daardie halfuur dat hy daar was, behalwe nou die manne in gelid laat staan? --- Hy het niks gedoen nie. Ek glo nie, as ek my beskeie opinie mag gee, dat hy onder daardie omstandighede enigiets kon doen nie. Ek sal u sê hoekom sê ek so: Omdat kapt. Brummer, nadat hy met die drie sraoens en die versterkings gekom het, 'n luidspreker by hom gehad het, en hy het probeer met die skare praat; maar hulle wou hom nie kans gee om met hulle te praat nie. So, dit sou hopelees, waarskynlik, gewees het vir kol. Pienaar om enigiets te probeer, enige stappe te doen.

Wanneer u sê hulle wou hom nie 'n kans gee om met

--- hulle ---

hulle te praat nie - het hy wel gepraat? — Ek het hom nie gesien met die skare praat nie. Kapt. Brunner het.

Nee, ek bedoel kapt. Brunner? — Hy het wel gepraat.

Het die luidspreker? — Ja; hy het met die luidspreker gepraat.

Kon jy hoor wat hy sê? — Ek kon nie hoor nie. Daar was te veel lawaai gewees.

Hoe ver was u van hom gewees toe hy gepraat het? — Hy het van my af weggestap. Sê dat hy 20 treë van my af gaan staan het, en gepraat het. Ek het gesien hy praat oor die luidspreker.

DIE VOORSITTER: Het u sy stem hoegenaamd gehoor? — Ek het dit hoegenaamd nie gehoor nie.

VERHOOR HERVAT: Wat was jou indruk, dat die skare hom nie kon hoor nie, omdat hulle so geraas het, of dat hulle hom doelbewus doodgeskree, of gesing, of gedoen het? Wat was jou opinie? — Ek moet sê hulle het hom doelbewus doodgeskree, en doelbewus doodgesing, want ek reken meeste Bantoes is seker bekend met 'n luidspreker. Hulle weet wat dit is, daardie, wat 'n mens daarmee doen. So, as hulle hom wou toegelaat het om te praat, sou hulle stilgebly het en hom seker 'n kans gegee het om te praat. Maar hulle het nie stilgebly nie.

Laat ons vir 'n oomblik terugkom tot die tydperk dat jy in bevel daar was. Het jy enige stappe gedoen om die skare uiteen te kry? — Ek het van luit. Visser, wie ek daar gekry het, soos ek aan die begin

— goed —

gesê het, verneem wie die leier is; ek wou graag met hom praat. Toe het hy gesê hy sal hom soek, en later het hy aan my kom sê die leier is weg om te gaan eet. Die posisie het later toe so ontvlambaar geword, ek het gevoel ons is nie baie Polisie nie, ek moet liowers op hierdie stadium niks doen nie; en ek het gevolglik oor die radio van die saracen met maj. van Zyl gepraat, buitekant na die Munisipale huis-toe, en ek het vir hom die posisie daar geskets en vir hom gesê ek dink die dinge lyk gevaarlik, hier, of daar dan nie versterkings kom nie. Toe het hy vir my gevra of ek nog 'n bietjie kan aanhou, daar. Ek het gesê ja, ek sal probeer nog 'n bietjie aanhou.

Met ander woorde, verstaan ek dat jy dit nie raadsaam geag het om iets daadwerklik te doen om hulle uitmekaar te jaag nie? --- Ek kom aan niks dink nie. Ek het dit nie raadsaam geag nie.

En het jy gepoog om met hulle te praat? --- Ek het een tyd met een daar naby die hek probeer praat, maar hulle het so geraas en geskree dat ek nie weet of hulle gesien het ek praat, of gehoor het ek praat nie.

Dan kom ons nou weer terug na daardie tydperk onmiddellik voordat die Polisie begin skiet het. Ek dink jy het aan ons gesê dat geen bevel gegee is nie. --- Daar was nie bevel gegee nie.

Kan jy sê waarom die manne dan geskiet het? --- Dit is moeilik vir my om te sê. Die manne wat geskiet het - ek weet nie of ek namens hulle kan praat nie; maar soos ek die posisie daar opgesom het, het hulle waarskynlik gevuur as gevolg van die klomp wat by die

hek deurgebars het; as gevolg van die twee skote wat hulle ook miskien gehoor het, soos ek dit gehoor het; en as gevolg van die klippe en ander voorwerpe wat na hulle geslinger was. Dit is die meentlike rede waarom hulle begin vuur het. Meentlik het hulle gedink hulle was in doodsgevaar, op daardie oomblik gewes.

Wat sou u beskou het - nou vra ek u vir u eie beskouing - was die gevaar op daardie stadium. Vanwaar het dit gekom - vanweë die klipgoelery? Of wat? --- Op daardie stadium?

Ja; dit is nou net voor die skietery? ---

DIE VOORSITTER: Kaptein, u het gesien, daar, wat al die ander lede van die Polisie gesien het? ---
Ja.

U was daar aanwesig saam met hulle gewes? ---
Ja.

U het gesien hoe die skare opgetree het. Ek dink dit is waarop die vraag betrekking het.

VERHOOR HERVAT: Ek wil graag nou jou eie sienswyse hê. As jy reken dat die Polisie op daardie stadium, net voordat hulle geskiet het, werklik in groot gevaar verkeer; ken u net daardie gevaar beskrywe?

MR. KENTRIDGE: Mr. Commissioner, I quite understand my learned friend is fully entitled to put leading questions; the ordinary rules of Court don't apply; but, Sir, one can hardly help remarking that the value of the answer is so much less if the questions are put in that way.

--- DIE VOORSITTER ---

DIE VOORSITTER: Wel, mnr. Claassen, ek weet nie of dit eintlik 'n wenkvraag is nie. U sien, wat ons probeer peil is, soos deur u oë gesien; wat was die posisie, daar, onmiddellik voordat die eerste skoot gevuur was. U het gesien wat die manskappe gesien het - vermoedelik? --- Ja.

Wat was die posisie, daar? Was daar 'n posisie van onmiddellike en ernstige gevaar, of was daar nie so'n posisie nie? U is 'n Polisieman met jare ondervinding? --- Wat my betref, sou ek eerlik sê daar was op daardie stadium meer gevaar as wat daar was vandat ek daar gekom het, vir hierdie rede, omdat die posisie/^{was} toe al so ontvlambaar gewees, die skare, gedeelte van hulle het by die hek ingekom, daar, en ek het gedink die ander gaan ook nou kom; die drade gaan nou platgedruk word. Dit was my indrukke daar, op daardie oomblik gewees, omdat die skote van die skare gekom het, en die klippe tege-lykertyd. Ek reken, om eerlik te wees in my gedagte, in my gewete, as die Polisie nie daardie oomblik gevuur het, soos hulle wel gedoen het nie, dan sou ons ongetwyfeld daar corrompel gewees het deur die Bantoes. Ons sou dan die posisie gehad het, as hulle oor die drade gekom het, dat hulle tussen ons ingekom het en ons sou nie in staat gewees het om ons vuurwapens doeltreffend te kon gebruik nie, omdat ons dan met hulle deurmekaar sou gewees het, blykbaar.

VERHOOR HERVAT: Wel, daar was die draadheining. Wat was die gevaar, dat hulle oor die draadheining sou klim? --- Die draadheining was toe al gedeeltelik na

vore gedruk deur die skare. Die skare het baie kwaai teen die draadheining aan gedruk. Ek weet nie hoe sterk is daardie draadheining nie, maar dit het vir my voorgekom met daardie skare, as hulle nog kwaai gedruk het, kon hulle enige oomblik nou oor gekom het, net voor die skietery.

DIE VOORSITTER: Miskien kan u net vir my sê: Waar lede van die Polisionag, soos daar, opgestel word, en opdrag word gegee om te laai, word daar enige spesifieke opdrag gegee oor wanneer geskiet moet word, of word dit aan elke individuele lid oorgelaat om te besluit wanneer 'n geleë tyd is? — Dit word nie aan elke individuele lid oorgelaat om te besluit wanneer dit tyd is om te vuur nie. Daar moet 'n bevel kom.

Is dit 'n soort van staande instruksie, of was dit daardie dag gegee? — So'n instruksie was nie daardie dag gegee nie. Al instruksie wat daardie dag gegee was, was om die vyf rondes te laai. Dit is al wat ek gehoor het — om vyf rondes te laai.

In bepaalde omstandighede, is dit die gebruik dat daar gewag moet word totdat 'n senior offisier, of die persoon in bevel, die mense aansê dat hulle nou moet vuur? — Dit is 'n kwessie, daardie, wat ek sou sê hang af van die omstandighede, daar — van die dreigende gevaar. Maar gewoonweg ...

Ek wil net weet. Is daar enige staande instruksies ten opsigte van daardie aangeleentheid? Met ander woorde, weet 'n gewone konstabel wat drie maande in die Polisionag is, wat so in gelid opgestel word, wat hy moet doen nadat hy sy vuurwapen gelaai

— het —

het? --- Daar is instruksies in die Staande Orders wat vir hom sê wanneer hy sy vuurwapens mag gebruik. Hy weet - elke lid van die Mag weet, elke konstabel en elke lid weet dat hy nie mag vuur sonder dat hy 'n bevel kry nie, buiten dat hy miskien alleen is op 'n plek en hy sien hy is in doodsgevaar, daar. Dan moet hy self sy diskresie gebruik en sien, "As ek nie nou vuur nie, dan is my lewe in gevaar; ek sal nou doodgemaak word". Maar daar is instruksies dat hy nie kan vuur sonder dat hy 'n bevel kry nie.

VERHOOR HERVAT: Wat is jou eie mening omtrent die noodsaaklikheid of andersins van die skietery op daardie gegewe oomblik? --- Ek dink dit was uiters noodsaaklik om te vuur op daardie gegewe oomblik. Daar het reeds twee skote geval wat vir my gegaan het, vanuit die skare gekom het. Ek was onder die indruk hulle vuur uit die skare uit, en ek sou sê dit was noodsaaklik, op daardie tydstip, as gevolg, ook, van die klippe en die ander instrumente, dat daar nou gevuur moes word.

Hoe ver het jy van kol. Pienaar af gestaan, op daardie oomblik? --- Toe gevuur word?

Ja? --- Ek sou sê seker nie verder as vyf treë van hom af nie.

Het jy gehoor of hy bevel gegee het om te vuur? --- Ek het nooit so-lies gehoor nie.

Sou jy kon hoor? --- Ek sou dit seker darem kon hoor, as hy 'n bevel gegee het. Hy sou seker baie hard geskree het. Op vyf treë reken ek moes ek dit gehoor het.

---Het---

Het jy enige van die manskappe, of offisiere wat daar was, enigiets gehoor sê, net voor die skietery?
--- Ek het niks gehoor sê nie.

As hier getuigenis sou kom van manne wat sê dat hulle wel 'n bevel gehoor het, kan jy enige verduideliking daarvan gee, waar dit vandaan kom? --- Wie sou daardie nense wees, as ek mag weet?

Nee, dit maak nie saak wie hulle sou wees nie. As van die manne ... ? --- Wat daar was, bedoel u?

Ja; van die manne wat werklik geskiet het. Indien hulle sou kom getuig dat hulle wel 'n bevel gehoor het, kan jy enige verduideliking gee; as dit nie van ^{Pienaar} kol./af gekom het nie, vanwaar dit kon gekom het? --- Wel, dan moes dit van my af, seker, gekom het. Maar nie een van ons het so-iets gesê nie, en as hulle so kom sê, dan moet ek eerlik sê, dit sal seker nie die waarheid wees nie.

DIE VOORSITTER: Mag ek net dit verstaan: In daardie omstandighede, wie was veronderstel om die bevel te gee, indien dit nodig sou blyk? --- Kol. Pienaar was in bevel. Hy sou die bevel gegee het om te vuur.

VERHOOR HERVAT: Gestel een van die manne wat bietjie meer dan die ander aangedaan was deur die gevaar wat hy gesien het, sou self besluit het om te skiet en sonar terloops ook gesê het, "Skiet", sou jy dit kon gehoor het, vanwaar jy gestaan het? --- Sy skoot wat hy geskiet het?

DIE VOORSITTER: Die Polisie, soos ek verstaan,

--- WAS ---

was in gelid opgestel oor 'n distansie van omtrent 70 treë? --- So ongeveer.

Waar het u en kol. Pienaar gestaan? --- Ons het links van die hek gestaan, so skuinsoor die hek, aan die Westekant.

Is dit nou aan die een punt van hierdie linie wat opgestel was, of sou dit in die middel van die linie gewees het? --- Dit was nie presies in die middel gewees nie. Dit was seker op 'n punt wat 'n derde van die linie sou uitgemaak het, waar ons gestaan het.

Ek dink die vraag was gewees, indien iemand in daardie linie miskien iets sou gesê het, "Kom ons skiet nou", of so-iets, sou u dit gehoor het? --- Ek sou dit gehoor het as daardie persoon miskien naby genceg aan my gewees het - sê binne vyf treë of so. Dan sou ek dit gehoor het.

Sê binne vyf tot tien treë? --- Omtrent so. Dan sou ek dit miskien gehoor het, onder daardie omstandighede. Dit hang natuurlik ook daarvan af hoe hard hy geskree het.

U het in elk geval niks gehoor nie? --- Ek het absoluut niks gehoor nie.

VERHOOR HERVAT:
/Hoe lank, volgens u mening, het die skietery aangehou? --- Volgens my gedagte daar geregistreer het, daardie dag, moet ek sê dit was beslis nie langer as twintig sekondes gewees nie.

Het hulle geskiet van die saracens af? Het die saracens geskiet? --- Die saracens het nie geskiet nie.

Hulle is voorsien met masjiengewere? --- Browning

en masjengewere.

Dié het nie geskiet nie? — Dié het nie geskiet nie.

Het van die stengewere geskiet? — Die stengewere het nie geskiet nie. 12

Was die stengewere ook in dieselfde linie gewees as die ander manskappe met die .303? — Hulle was ook in dieselfde linie gewees. 1277

Het hulle almal bymekaar gestaan, of was hulle van mekaar af, tussen die gelid? — Die regte posisie van die stengewere kan ek werklik nie beskryf nie, of hulle almal, wat met stengewere gevuur het, langs mekaar gestaan het - dit kan ek nie beskryf nie. Maar ek sou sê hulle was bietjie versprei gewees. Daar mag gewees het wat twee langs mekaar staan. Die posisie kon jy moontlik gekry het. 'n Mens het nie se opgelet nie, onder daardie omstandighede nie.

Nou net weer u indruk: Wat was u indruk? Dat daar gelyktydig geskiet is uit 'n klomp vuurwapens, of dat eers 'n paar begin het en toe later die ander ook begin skiet het? — Ek reken sover ek kan onthou het daar twee skote van ons manne se kant eers geval. Toe was die sarsie daar gewees; toe skiet die hele lot. Ek sou nie sê die hele lot nie, maar 'n klomp van die manne wat in die lyn gestaan het, daar.

Is dit moontlik dat jy daardie twee skote kan verwar met die twee skote waarvan jy vroeër melding gemaak het? — Beslis nie. Daardie skote kan nie

— daarmee —

daarnee verwar word nie.

Reken jy dit het ontrent twintig sekondes aangehou?

--- Ek glo nie langer as twintig sekondes nie.

Hoe het dit opgehou? Ook plotseling - die hele klomp wat geskiet het, of het dit geleidelik opgehou?

---Nee; dit kon onmoontlik nie plotseling opgehou het nie. Dit is 'n bietjie onmoontlik. Ek sal dit vir u so stel: So'n vuur-sarsie is nie iets wat jy soos elektrisiteit net so kan afskakel nie. Dit het ook nie geleidelik opgehou nie. Ek sou so dit het onmiddellik opgehou nadat die manne gesien het ons het hulle gestop. Maar daar was nie die geval, by voorbeeld, dat nadat hulle die bevel gekry het om te stop, een of twee man of 'n paar nog aangegaan het met skiet nie. Daardie ding was nie daar gewes nie.

Toe julle die bevel gegee het om te stop, het julle net 'n mondelinge bevel gegee, of het julle tekens gewys, of wat? --- Ek het rondgehardloop, my arms in die lug gehou, en ek het vir hulle geskree om te stop, so hard as wat ek moontlik kon. Kel. Pienaar, het ek gesien, het dieselfde gedoen.

Was dit net julle twee, of meer?--- Iait. Freemantle was ook daar, maar ek kan nie onthou wat hy gedoen het nie. Ek onthou van kel. Pienaar wat ek gesien het, ook, wat vir hulle geskree het om te stop.

Julle was nou agter die gelid - agter die linie?
--- By daardie tyd, ja.

Wat was jou indruk; het hulle gehoor, toe julle
--- geskree ---

geskree het, die eerste keer, "Stop skiet", of nie? --- Die eerste keer dat ek geskree het "Stop", was ek nog hier voor die linie gewees; en toe sien ek dinge word vir my gevaarlik, daar. Toe gaan ek agter die linie, en toe skree ek weer, "Stop", met my hande in die lug; en eers daarna, lyk dit vir my, het die manne gehoor hulle moet nie meer vuur nie.

DIE VOORSITTER: Wanneer het u vir die eerste keer geskree dat hulle moet stop - onmiddellik toe hulle begin vuur, of 'n tyd daarna? --- Dit was net na 'n sekond of twee of drie miskien, dat ek nog voor die linie was, dat ek geskree het "Stop". Maar of hulle vir my gesien het, weet ek werklik nie, want ek het toe onder deur hulle geglip en agter-toe gegaan, en weer agter gaan skree, vir hulle - ek het langs hulle, agter, af gehardloop en geskree "Stop".

VERHOOR HERVAT: Hoekom het u geskree hulle moes stop? --- Op daardie stadium, en die laaste keer veral - wil u weet die eerste keer, of die tweede keer?

Die eerste keer, toe u mondelings vir hulle sê, en vir hulle tekens gee hulle moet stop. Waarom wou u gehad het hulle moes stop? --- U sien, my eerste indruk daar - ek het nie gewest wat sou die posisie wees nie, want ek het geen bevel gehoor van vuur nie. Daarom het ek, toe ek nog voor die manne was, geskree "Stop". Maar onmiddellik daarna - ek het nie lank daar vertoef nie - is ek deur die linie, na agter. Toe het ek gesien sommige van die Bantoes het ongedraai; ander het nog bly staan. Blykbaar was hulle verbaas gewees, ek weet nie; hulle het bly staan. Maar ek het ook --- gesien ---

gesien ander, man die agterkant, druk nog meer vorentoe. Maar toe dié wat vorentoe druk om ook voor by die skare te kom - toe hulle op die vlug slaan, agter - want hulle het nog met kieres agter gestaan - toe het ek verder geskree, "Stop nou; stop!"

Wat was nou eintlik die posisie? Ek wil nou net jou eie gedagtegang graag hier hê. Indien die posisie so gevaarlik was dat jy gereken het dat die manne geregtig was om te skiet, of dat dit noodsaaklik was om te skiet, maar 'n bevel is nog nie gegee nie - wat sou jou optrede wees? --- Ek het reeds gesê: Toe ek voor gestaan het, het ek probeer vir hulle stop. Ek het op daardie oomblik gedink daar was nie 'n bevel gegee om te vuur nie. Maar later, toe ek agterkom, toe ek weer oor die massas kyk, toe sien ek die voorstes draai om, die ander staan en ander druk van agter af; ek het gevoel die skietery het nog nie die gewenste uitwerking gehad op die skare nie. Sodra dit die gewenste uitwerking gehad het, dat die agterstes op vlug geslaan het, het die manne opgehou met vuur.

Na die skietery, het jy die liggane van die dooie Bantoes daar sien lê, en die liggane van die wat beseer is - op die plek waar geskiet is? --- Ek het die liggane van omtrent 200 Bantoes op die grond gesien lê, in die pad, voor die Polisiestansie. Tussen hulle was ook diégene wat beter kopgehou het, deur plat te val. Hulle het later weer opgespring en weggehardloop, nadat die skietery verby was.

Toe het julle natuurlik 'n stadium bereik waar

--- niemand ---

niemand meer opspring en weghardloop nie? --- Ja.

En net die beseerdes en die dooies het daar bly 18?
--- Het daar bly 18, ja.

Weet jy hoeveel daar was? --- Soos ek so oor hulle gekyk het, sou ek sê die dooies en beseerdes gesamentlik was ongeveer 200 gewees.

En wat is toe gedoen in verband met die persone wat daar gely het? --- Die eerste opdrag was toe gewees van kol. Pienaar dat daar reëlinge getref moet word om die gewondes so gou as moontlik by die hospitaal op Vereeniging te kry.

Is dit gedoen? --- Ja. Freemanle het gereël vir ambulans, en die ambulans het baie gou gekom. Die gewondes was, sou ek sê, met simpatie behandel terwyl hulle opgetel was, daar. Ek het gesien hulle word mooi behandel. Hulle was in die ambulans gelaai. Die ambulansmanne was self ook daar gewees. Die gewondes was toe vervoer na die Vereeniging hospitaal.

Was enigiets gedoen in verband met die gewondes voordat die ambulans gekom het? --- Ek het niks gesien wat daar in verband met hulle gedoen was nie.

Voor die ambulans gekom het, was die mense wat daar gely het - het hulle alleen daar gely, sonder 'n Polisie wat daar tussen hulle was? --- Die Polisie was daar tussen hulle gewees, ja.

Hoeveel Polisie? --- Dit was 'n gedeelte van die klomp manne wat daar gewees het, met die skietery. Ek kan u werklik nie sê hoeveel was daar gewees nie. Daar was seker veertig/vyftig van ons manne tussen die

--- gewondes ---

Thurk
nelly
Vanderveer

gewondes en die dooies gewees.

Hoe lank na die skietery het dit geneem voordat aandag geskenk was aan die beseerdes? --- Ons het onmiddellik die ambulansse ontbied om hulle te kry. Onmiddellik was dit gedoen gewees, en die ambulansse was - onder daardie omstandighede, dat die telefoon-draad gesny was, moet ek sê dit het werklik met spoed verloop, die kom van die ambulansse; dit was baie gou.

DIE VOORSITTER: Wanneer was die ambulansse daar?
--- Ek sou sê die ambulansse was seker van tien minute na 'n kwartuur na die voorval daar gewees, sou ek sê.

VERHOOR HERVAT: Hoe lank het dit geduur voordat al die gewondes weggeneem was? --- Dit het seker nie meer as 'n uur geduur nie.

Vanwaar moes die ambulansse kom? --- Vanaf Vereeniging, en sommige vanaf Johannesburg.

Sou u sê dat enigiets meer gedoen kon word vir die beseerdes, daar, as wat werklik gedoen is? --- Ek kon nie sien wat ons vir hulle kon doen nie, behalwe dat ons so gou as moontlik vir hulle kon wekry om behandeling by die hospitaal te ontvang.

As enigiemand sou sê dat julle aandag geskenk het aan die dooies voordat julle aandag geskenk het aan die beseerdes, sou dit waar wees? --- Nee, dit is regtig nie waar nie. 'n Mens is darem 'n mens. Jy sal darem eerder na die beseerde gaan en sien of hy enige hulp nodig het, as wat jy eers na die dooie sou gaan. Ek sou regtig nie sê dit is waar as so'n bewering gemaak word nie.

As iemand sou sê dat julle nie genoegsaam die nodige aandag geskenk het aan die beseerdes, onmiddellik, nie, sou dit waar wees? — Dit sou nie waar wees nie.

Kaptein, het jy enigiets gedoen daarna, terwyl die manne nog daar was, om vas te stel wie geskiet het, en so aan? — Wel, ek sal u sê, die eerste wat ek gedoen het, sover ek nog kan onthou, is ek het opdrag gegee dat die klippe en ander instrumente wat binnekant die Polisiegronde lê, binnekant die draad — daardie instrumente moes versamel word en na die kantore geneem word. Dit het ek gedoen in opdrag van kol. Pienaar. Daarna het ek vasgestel wie van ons manskappe almal getref was deur voorwerpe wat uit die skare gekom het, en ek het hulle name afgeskrywe.

Geen hulle vir ons, dat ons hoor? — Daar was twaalf van hulle gewees.

Twaalf van die Polisie-manne wat ...? — Twaalf blankes, ja.

Beseerdes? — Ja.

DIE VOORSITTER: U sê "wat getref was"; was hulle ook beseer? — Hulle het na my gekom. Ek het toe gevra, "Wie is almal beseer?" Toe het hulle na my gekom en ek het gesê "Ek wil julle nommers, julle range en name hê", en dit het ek afgeskrywe. Ek kan vir u sê van twee beseerdes wat ek gesien het.

VERHOOR HERVAT: Watter gevalle was dit? — Dit was konst. Joubert, wat 'n rooi kol hier op die linkerkant van sy bors gehad het. Hy het teenoor

— my —

my beweer dat 'n klip hom daar getref het. Dan is daar konst. van Schalkwyk, wat vir my 'n offense rooi kol op die biesep van sy linkerarm, hierdie spier van sy linkerarm (dui aan) getoon het - 'n offense rooi kol. Joubert se rooi kol was donkerder, op die bors, die linkerkant van die bors.

Ja, ons wil nie te veel besonderhede hê nie. Het u ernstige beserings gesien? --- Ek het geen ernstige beserings gesien nie.

Was daar niemand wat hulp nodig gehad het nie? --- Van ons manne, glo ek nie daar was een gewees wat sulke hulp nodig gehad het nie.

Ek dink nie ons hoef verder daarop in te gaan nie.

DIE VOESITTER: Die lys van name is beskikbaar, ingeval dit benodig word? --- Ja; ek het dit afgekryf.

VERHOOR HEEVAT: U sê daar was twaalf? --- Ja; daar was twaalf blanke Polisievanne gewees.

Het u toe vasgestel wie geskiet het? --- Ek het nie vasgestel wie geskiet het nie. Nou, brig. Els het na die voorval daar gekom. Ek het aangeneem by wou inligting na die hoofkantoor te Pretoria stuur, en hy het net gevra ek moet by benadeeling vasstel hoeveel van die manne het gevuur, waarmee het hulle gevuur. Ek het dit gedoen.

Hoe het u te werk gegaan? --- Ek het hoofkonstabel Kalam, wie daar teenwoordig was, opdrag gegee, om die manne te paradeer en van hulle vas te stel wie gevuur het en waarmee hulle gevuur het. Ek het gesien by het die manne wat nie gevuur het nie, laat uitval,

--- hulle ---

hulle geskel van die ander en daarna het die inligting by my gekom, wat ek afgeskryf het.

Van wie het jy die inligting gekry? — Van hoofkonstabel Malan het ek dit gekry. Ek het dit oorgedra aan brig. Els.

Wat was die inligting? — Hy het vir my gesê daar het 52 man geskiet met .303 gewere. Daar het 7 man met stengewere gevuur. Daar het ses man met .38 rewolwers gevuur.

Het u positief vasgestel hoeveel skote geskiet is, of het u dit by benadering uitgerek, of wat? — Ek het dit so oorgeneem van hoofkonstabel Malan af. Hy het vir my gesê dit is by benadering, hierdie getalle wat hy aan my gegee het. Hy het gesê die 52 .303's was 200 - 260; die sewe stengewere, was 180 skote; die ses rewolwers het 36 rondes gevuur.

Het jy van hom uitgevind hoe hy dit uitgerek het? — Ek het nie uitgevind nie. Ek het veronderstel die manne het vir hom op parade gesê hoeveel hulle gevuur het - elke man het seker vir hom daar gesê. Ek het dit so aangeneem.

- VERDAAG: 11.15 v.m. -

- HERVAT: 11.30 v.m. -

HENDRIK GERT THERON, nog onder eed:

VERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN HERVAT: Kaptein, wat is u ondervinding in die Polisie diens? — Ek het in 1938 by die Mag aangesluit. Ek het nou plus/minus 22 jaar diens in die Mag.

— Was —

Was u ooit gestasioneer in sentra waar u Bantoe-
ondervinding opgedoen het? --- Ja. Ek was net na uit-
passering aan die einde van 1938 na die Transkei-gebied
gestuur, en in die jare daarna was ek by voorbeeld in
Sekukuneland gestasioneer, in die Mapedi-streek; en
ek was ook in die Ciskei gestasioneer, waar ook baie
Natuurlike aanwesig is - baie Bantoes.

Reken u dat u die geaardheid en optrede van die
Bantoe ken? --- Ek sal nie sê ek ken dit baie goed nie,
maar ek het wel 'n baie deeglike kennis van hulle
opgedoen, van hulle gewoontes, hulle geaardheid.
Daarmee het ek baie te doen gehad, en ek het baie
gesien hoedat hulle optree onder sekere omstandighede.

Het jy kon uitmaak wat die bedoeling was van die
betogings, daar? --- Ek het verstaan hulle sou op
daardie dag na die Polisiestasies kom om hulleself oor
te gee om gearresteer te word omdat hulle nie bewys-
boekies het nie, en blykbaar om sodoende dan 'n moeilike
situasie vir die Polisie te skep. Maar my afleiding
van die houding van die skare op daardie dag was dat
dit nie so was nie.

Hoekom sê u dit? --- Omdat, in die eerste instansie
het ek inligting ontvang - ek kan nie sê wie het dit
gedoen nie; ek het inligting ontvang van 'n telefoons-
draad wat gesny was. Die algemene houding van die
skare, die woorde wat ek daar uit hulle gehoor het,
die oproerigheid, die kleries wat in die lug geswaai
is op die agtergrond - ek moet sê hulle bedoeling was
daardie dag heeltemal anders gewees as om net daarheen
te kom, na die Polisiestasie, om in hegtenis geneem te

hulle geskeel van die ander en daarna het die inligting by my gekom, wat ek afgeskryf het.

Van wie het jy die inligting gekry? — Van hoofkonstabel Malan het ek dit gekry. Ek het dit oorgegee aan brig. Els.

Wat was die inligting? — Hy het vir my gesê daar het 52 man geskiet met .303 gewere. Daar het 7 man met stengewere gevuur. Daar het ses man met .38 rewolwers gevuur.

Het u positief vasgestel hoeveel skote geskiet is, of het u dit by benadering uitgerek, of wat? — Ek het dit so oorgeneem van hoofkonstabel Malan af. Hy het vir my gesê dit is by benadering, hierdie getalle wat hy aan my gegee het. Hy het gesê die 52 .303's was 200 - 260; die sewe stengewere, was 180 skote; die ses rewolwers het 36 rondes gevuur.

Het jy van hom uitgevind hoe hy dit uitgerek het? — Ek het nie uitgevind nie. Ek het veronderstel die manne het vir hom op parade gesê hoeveel hulle gevuur het - elke man het seker vir hom daar gesê. Ek het dit so aangeeem.

- VERDAAG: 11.15 v.m. -

- HERVAT: 11.30 v.m. -

HENDRIK GERT THORON, nog onder eed:

VERHOOR DEUR Mnr. CLAASSEN HERVAT: Kaptein, wat is u ondervinding in die Polisiediens? — Ek het in 1938 by die Mag aangesluit. Ek het nou plus/minne 22 jaar diens in die Mag.

— Was —

Was u ooit gestasioneer in sentra waar u Bantoe-
ondervinding opgedoen het? — Ja. Ek was net na uit-
passering aan die einde van 1938 na die Transkei-gebied
gestuur, en in die jare daarna was ek by voorbeeld in
Sekukuneland gestasioneer, in die Napedi-streek; en
ek was ook in die Ciskei gestasioneer, waar ook baie
Natuurlike aanwesig is - baie Bantoes.

Reken u dat u die geaardheid en optrede van die
Bantoe ken? — Ek sal nie sê ek ken dit baie goed nie,
maar ek het wel 'n baie deeglike kennis van hulle
opgedoen, van hulle gewoontes, hulle geaardheid.
Daarmee het ek baie te doen gehad, en ek het baie
gesien hoedat hulle optree onder sekere omstandighede.

Het jy kon uitmaak wat die bedoeling was van die
betogings, daar? — Ek het verstaan hulle sou op
daardie dag na die Polisieostasies kom om hulleself oor
te gee om gearrester te word omdat hulle nie bewys-
boekies het nie, en blykbaar om sodoenste dan 'n moeilike
situasie vir die Polisie te skep. Maar my afleiding
van die houding van die skare op daardie dag was dat
dit nie so was nie.

Hoekom sê u dit? — Omdat, in die eerste instansie
het ek inligting ontvang - ek kan nie sê wie het dit
gedoen nie; ek het inligting ontvang van 'n telefoon-
draad wat gemy was. Die algemene houding van die
skare, die woorde wat ek daar uit hulle gehoor het,
die oproerigheid, die kleries wat in die lug geswaai
is op die agtergrond - ek moet sê hulle bedoeling was
daardie dag heeltemal anders gewees as om net daarheen
te kom, na die Polisieostasie, om in hegtenis geneem te

word omdat hulle nie bewysboekies het nie. |

Was daar enige skare wat 'n versoek gemaak het om gearresteer te word? --- Daar was nie een nie.

Dit was net een lawaai, van voor na agter. Daar het nie een vorentoe gekom en gesê "Arresteer my; ek het nie 'n bewysboekie nie". *of gelyk*

Gedurende die tydperk dat jy daar was, voor die aankoms van kol. Pienaar, was almal aan die buitekant van die omheining gewees, of was daar aan die binnekant, ook? --- Ek het een aan die binnekant opgemerk, daar, aan die binnekant van die draad. |

Aan die binnekant? ---Ja.

DIE VOORSITTER: Aan watter kant; die Westekant, of ...? --- Aan die Westekant.

VERHOOR HERVAT: Wat het hy gedoen? --- Ek het gesien hy het net sy arms so in die lug gemaak (beduie). Dit lyk vir my hy het die mense laat sing en dan het hy ook by wyse van afwisseling blykbaar binne gesê - hy het gepraat, daar, maar ek kon nie hoor wat hy praat nie. Hy het net hulle gepraat, en dan het die skare teruggeekree. Blykbaar was hy besig om die skare aan te hits of aan te vuur tot enige aksie; ek kan nie sê nie. |

Het hy homself aangebied vir arrestasie? --- Geensins. |

GEEN VERDERE VRAE NIE.

CROSS-EXAMINED BY MR. KENTRIDGE: Capt. Theron, this one man who was inside the wire, who was waving his arms, leading the people in singing, was he there when you first arrived? --- Nee; ek kan nie sê op

--- watter ---

watter stadium het hy daar ingekom nie. Ek het hom later daar gesien, maar op watter stadium hy ingekom het, kan ek werklik nie sê nie.

Did he seem to be leading the crowd in their singing? --- Ja; nie alleen wanneer hulle sing nie. Hy het ook gepraat, en dan het hulle terug geskree, het ek gesê.

You mean, he would speak to them and then they would reply to him? --- They would shout to him.

Did they listen to what he had to say; did they shout against him? --- Hy was teen die draad gewees, voor hulle, by die draad, sodat hulle kon hoor wat hy sê.

When you say they were shouting, you don't mean they were shouting him down?

DIE VOORSITTER: Wou hulle hom stilmaak? --- Nee, hulle wou hom nie stilmaak nie. Dit het vir my gelyk hulle neem gencees met wat hy sê.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: They were listening to him? --- Hulle het geluister. Dit het vir my gelyk hulle neem gencees met wat hy sê. Daar te skree, het hulle blykbaar hulle tevredenheid te kenne ggee.

Who was he? --- Ek ken hom nie.

Did you ask anyone who he was? --- Ek het dit nie raadsaam gegag om met hom te praat, of met enigiemand nie.

Did you ask anyone who he was, say like Imit. Visser? --- Nee; ek het hom nie gevra nie.

Did you ask Sergt. Grebler? --- Ek het hom nie gevra nie. Op daardie tydstip was kol. Spengler

--- already ---

alreeds daar - die hoof van die Veiligheidstak. Ek het gedink hy sal op daardie aspek ingaan.

But you were still in command? ---Ja; ek was.

Did you not think of asking Col. Spengler who the man was? --- Ek het nie daaraan gedink nie.

What was the man saying to the crowd? --- Ek kon nie hoor wat hy gesê het nie.

What language was he speaking? --- Ek kon nie hoor watter taal hy praat nie.

Why do you say he was apparently urging the crowd on, and inciting them? --- Omdat ek kon aflei van hulle manier van antwoord en skree, daar, dat hulle tevrede is met wat hy sê.

They were satisfied with what he said. For all you know, he was telling them that they must wait patiently? Until the Commanding Officer of the Police came along? --- Dit kan so wees, maar ek weet nie of hulle dan sou geskree het nie.

It can be so. You see, what I am suggesting, is this: You don't know who the man was. You don't know what he was saying. You could not hear and you, here, under oath, tell the Court that you think he was inciting them and urging them on. I am suggesting to you that that is just an example of your prejudiced mind in approaching these people - an example of obvious prejudice. Do you not agree? --- Die man was binnekant gewees. Hy het mos vir hulle daar lant sing, en hy het net hulle daar gepraat.

Why is that incitement? --- Dit het vir my so voorgeken.

Why; only because you have a thoroughly prejudiced

mind? --- Ek het geen bevooroordeelde gedagte teen hulle nie.

Then just explain why you gave that answer to the learned Commissioner, that he was inciting them and urging them on, when you don't know what he was saying? --- Ek het nie gesê hy het hulle aangespoor nie. Ek het gesê dit het vir my so voorgekom. Ek het nie gesê hulle het dit definitief gedoen nie. Ek het gesê dit het vir my so voorgekom.

Very well; if that is your answer, it goes on record and we will leave it at that. Capt. Thron, when you arrived at the entrance to Sharpeville, you saw Maj. van Zyl? --- Ja.

What orders did he give you? ---Hy het aan my geen bevel gegee nie.

No orders? --- Nee.

He sent you into the Police station? --- Ja.

What did he tell you to do there? ---Hy het vir my niks gesê nie.

What plan did he tell you the Police had for dealing with the situation? --- Hy het my niks gesê van daardie aard nie. Hy het my net gesê ek kan nie die lokasie ingaan sonder begeleiding van 'n saracen nie; dit is al wat hy vir my gesê het.

So you really went in on your own. You were left without orders? --- Ek was daarheen gestuur. Hulle het gesê ek moet by hom gaan rapporteer. Hy het gesê ek kan nie ingaan sonder begeleiding van 'n saracen nie, en ek het aangeneem ek moet nou ingaan.

--- You ---

You took, as you told us, 25 men in with you - six whites and nine non-whites? --- Nee. Dit was nie die getal gewees nie.

You took 16 from Springs - 16 whites and 9 non-whites? --- Yes.

That is 25? --- Twentyfive.

And you took them to Sharpeville. Did you have any others with you, when you went in? --- Nee; ek het niemand anders by my gehad nie, behalwe die wat ek daar binnekant gekry het.

So when you got to the Sharpeville Police Station, you found, there, about thirty White Police and about thirty Non-Europeans? --- Ja.

How did you get in with your vehicles through to the gate of the Police Station? --- Ek het gesê, ons het 'n bietjie gesukkel om in te kom, omdat hulle met hulle duine in die lug voor die saracoen en voor my voertuig ingespring het. Dit het vir my gelyk hulle wou ons verhinder om binne te kom, daarom het hulle voor die voertuie gaan staan en rondgespring.

But in fact you got through? --- Ons het later deurgekom, ja.

Did you run anyone over? --- Ek was bevrees dit sou gebeur het, maar ons het nie.

And you got to the gate? --- Ja.

Were your vehicles in line, behind the saracoen? --- Wel, daar is 'n draai. Ons het om die draai gekom, en die saracoen was voor gewees.

--- Who ---

Who opened the gate, to let you in? --- Dit kan ek nie sê, wie die hek oopgemaak het nie. Die hek het naderhand oopgegaan. Ek het nie gesien wie dit oopgemaak het nie; die saracen was voor. Ek kon nie deur die saracen sien nie. Dit het my gesig beleër.

And then, after you got in, who closed the gate? --- Daarna het ek nie opgelet nie.

You did not see who closed the gate? --- Nee.

DIE VOORSITTER: Kan ek net verstaan. U sê die saracen het voor gegaan? --- Ja.

Het u kar gevolg? --- Ja.

Was daar nog 'n ander voertuig agter u? --- Dan was ons ander twee voertuie daar gewes.

Die troepedraer? --- En die bakkie.

En die bakkie - agter? --- Ja.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Now, Captain, I know it is rather difficult to give details of what happened, but as far as you can recall, where were the Policemen stationed inside the Police Station grounds - those who were already there. Were they in the Police Station or in the grounds; do you remember - when you arrived? --- Ja; toe ek daar aangekom het, was die blanke Polisie-manne in die Polisiegronde, nie binnekant in die geboue nie. Hulle het hier na vore gestaan.

In front of the building? --- Ja. En daar was ook nie-blankes onmiddellik agter hulle, en ander nie-blanke lede van die Mag was weer agter hulle, binne in die gronde, agter.

There was no-one, actually, on the fence? --- Daar

--- was ---

was nie 'n Polisiesman by die draad gewees nie.

Nor by the gate? --- Oek nie.

Now, if you don't remember things, you must say so; but the point is, when you arrived there at about 11.40, there was no-one at the gate? --- 11.45. Ek het nie 'n polisiesman by die hek gesien nie.

Did you station anyone at the gate? --- Nee.

You see, now, you have told us that you arrived there, sent by Maj. van Zyl, but he was not there. So Maj. van Zyl was not in charge at the Police Station. Who did you take over from? --- Ek het gesê ek het vir luit. Visser daar gekry.

He is a member of the C.I.D.? --- Ja, maar hy was die senior daar, op daardie oomblik.

Was he in charge? --- Ja.

And did you take over from him? --- Ja.

And did he explain to you what orders he had had? --- Niks nie.

So when you get there, what did you propose to do? --- Dit is baie moeilik onder daardie omstandighede. As 'n mens nie self daar was nie, kan jy nie sê wat moet 'n mens doen nie. Ek het gereken, wat ek moes doen, my beste plig was gewees om die orde te handhaaf want ek het gesien die posisie word altyd meer ontvlambaar. Ek het gepatrolleer sover as wat ek kon tussen die manne deur en tussen die Bantoes deur, om te verhoed dat daar iets voerval wat die vuur aan die brand sou steek.

You tried to keep things calm? --- Ja.

Now, I want you to understand me, Capt. Theron,

--- Ian ---

Handwritten note: *Handwritten note: "Handwritten note" (unclear)*

I am not blaming you for that. I am not trying to criticise you. The point I am trying to ascertain is that you were really placed in a situation; you were sent there, and it was really left to you? --- Ja.

Your superiors had not told you what to do? ---
Hulle het nie gesê nie. Ek het aangeneem ek moet gaan as hulp, daar, en toe ek daar kom, het ek gesien daar is min Polisionanne. Ek het verwag daar sou versterkings kom.

Before you arrived, what efforts had been made to disperse the crowd; do you know? Before you arrived? --- Dit kan ek nie sê nie.

Did you not enquire what efforts had been made to disperse the crowd? --- Ek het nie.

Did you ask anyone there, Luit. Visser, what the crowd wanted? --- Nee; ek het hom nie gevra nie. Ek het toe alreeds geweet dat hulle sou op daardie dag kom, soos ek gesê het, en hulle oor te gee; die Polisie moes hulle arresteer omdat hulle nie bewysboekies het nie. Daarom het ek dit nie nodig geag om vir luit. Visser enige vrae te vra in daardie verband nie.

You assumed that they were there, as you had heard, to hand over their pass-books and to give themselves up? --- Ja; ek het so geweet.

And you accepted that? --- Ek het dit nie aangeneem nie, as gevolg van die houding van die skare. Ek het dit nie aangeneem nie.

So you thought they might be wanting something else? --- They might be wanting something else.

Did you ask Luit. Visser what it was that they

they wanted? — Ek het hom nie gevra nie.

Is Mr. Vinner a member of the Special Branch, or just the ordinary C.I.D.? — He is 'n gewone lid van die Britseke Onderzoek-departement.

Did you see Heryt. Wessels there? Heryt. Wessels, who is the member of the Security Branch, who operates in the Verreëging Area? — Ek het hom nie.

Captain Theron, Mr. Vinner was the senior officer, the C.I.D. man; was he in uniform? — Nee; hy was in burgerlike drag geklee.

Who was the senior uniformed officer there, when you arrived? — Ek het nie so officiere daar gesien nie.

Were you the only officer there? — Aan deurtie kant.

On the West? — Aan die Weste. Daar was op 'n ander plek 'n officier gewes het, maar ek het hom regtig nie gesien nie.

Did you not ascertain whether there were other officers on the South side? — Nee.

Did you not have contact with the people on the South side? — Nee.

Did you not go round to have a look? — Ek het net 'n paar blanke Polisieusse in burgerlike drag daar gesien. Ek het aangeneem hulle is lede van die Spear-diens.

You assumed they were C.I.D.'s? — Ja; ek het dit so aangeneem.

But you were not quite certain? — Nee; ek het nie vir hulle gevra nie.

— What —

What happened; what was the position on the South side? Did you not enquire? --- Die posisie was daar dat hulle daar baie lawaai het, oek, die Bantoes. En daar was van die Bantoevrouens wat aan daardie kant, die Suidekant, na die Polisie se rigting gespoeg het.

Did you go into the Police Station? --- Waar, neen u?

At Sharpeville; did you go into the Police Station? --- Nee; ek het nie daar ingegaan nie.

Did you make contact with the Station Commander, Sergt. Grobler? --- Nee.

He had been there from an early hour? --- Ja, maar ek het vir luit. Visser daar gekry. Dit is aan my gesê ek moes van hom af oorneem. Ek het dit nie nodig geag om met die Stasiebevelvoerder te praat nie.

You did not think it necessary? --- Nee.

I take it Sergt. Grobler would have had some local knowledge of the crowd and who their leaders were, and what their mood was. He had been on duty since the previous night. Did you not think he had any information he could give you? --- Ek het die skare self gesien toe ek daar gekom het, hulle heading. Ek het dit nie nodig geag om met hom te gaan praat nie.

You were in command from about 11.45 until Col. Pienaar arrived, which according to the evidence was about 1 o'clock. During that period, did any other Officers come to assist you, with further contingents? --- Voor kol. Pienaar gekom het, het kapt. Brunner gekom met drie sarasens.

Are you his senior? --- Nee; hy is my oerdiere.

--- Didn't ---

Didn't he take over from you? — Die posisie was daar gewees, hy het die luidspreker gevat; hy het nie van my af oorgeneem nie. Hy het die luidspreker gevat en na die Suidekant gestap, en oor die luidspreker gaan praat, met mense aan die Suidekant.

Oh, that was the time you have spoken of, when he tried to address the crowd on the South side? — Ja; toe was hy ontrent twintig treë van my af, toe hy gepraat het.

Did he consult you about that? — Nee.

Did he ask your advice? — Nee.

Well, when he was there, and before Col. Pienaar arrived, who was in command — you, or Capt. Brummer? — Wel, hy het so'n kort tydjie voor kol. Pienaar gekom dat jy kan sê hy was minstens al vyf minute in bevel daar gewees voordat kol. Pienaar gekom het.

Did he take over from you, and ask you the situation? — Hy het niks met my gepraat nie.

So, then, when he spoke to the crowd, it was not on Col. Pienaar's instructions? — Nee; dit het hy gedoen voordat kol. Pienaar gekom het.

Before he arrived, where did you dispose your men — on the West side? — On the West side.

All of them? — Almal van hulle.

You did not think there was a threat from the South? — Dit het vir my gelyk die groot gevaar lê aan die Westekant, by die hoofingang.

You thought the main danger, if there was danger,

— was —

was from the West, because there were more people there, I take it - more people on the West than on any other side? --- Daar was meentlik meer mense aan die Westekant. Dit kan ek nie nou onderskei nie, want dit het vir my gelyk die Suidekant het net soveel mense as die Westekant.

But you ...? --- Maar die meeste lawaai was aan die Westekant gewees.

Can you give any suggestion, Capt. Theron, of why, in that case, Capt. Brunner went and addressed the crowd on the South side? --- Hy het dit op sy eie inisiatief gedoen.

And you are not prepared to explain his actions? --- Dit moet hy kan sê.

DIE VOORSITTER: Was dit die enigste poging wat hy ook gedoen het om die skare toe te spreek? --- Wat hy gedoen het.

Aan die Suidekant? --- Ja.

Hy het nie, by voorbeeld, daarna probeer aan die Westekant nie? --- Hy het begin praat-nadat hy ^{extrem} 15 toes van my af weg is, nog op die Westekant, het hy na die Suidekant gestap. Sever hy gegaan het, het hy gestap.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: What sort of loud-speaker did he have? --- Ek kan nie aan u verduidelik watter soort luidspreker dit is nie. Ek dink dit werk met 'n battery.

It is a battery-operated one; it is not merely a sort of horn that you speak through; it amplifies? --- Ja, dit versterk die klank.

--- Well ---

Well, then, as you have told us, later on Col. Pienaar came. Did you see Maj. van Zyl again that morning? --- Nee.

Now, let's take the time when Col. Spengler was there, and Col. Pienaar. Who was in charge? Who was the senior? --- Kol. Pienaar was op daardie punt die senior; kol. Spengler en kol. Prinsloo was saam daar gewees. Hulle was meer of min binnekant, in die geboue gewees, behalwe vir die tyd dat kol. Spengler uitgekem het na die hek-toe.

Were they under the command of Col. Pienaar? --- Nee.

But did Col. Pienaar not have the right to give them orders? --- Ek glo nie hy het die reg gehad nie. Hulle is lede van die Veiligheidstak. Hulle is afsonderlik, tot 'n mate. Hulle het hul eie werk gehad om daar te kom verrig.

But you don't suggest that because they were in the Security Branch, they were not subject to the control of Col. Pienaar, or do you? --- Ek glo nie hulle kon onder die beheer gestaan het van kol. Pienaar nie.

DIE VOORSITTER: Maar, kaptein, as hulle by voorbeeld met die manne in univorm sou inmeng, opdrag gee, wie se opdrag sou dan die deurslag gee? Sou dit kol. Spengler wees, of die kolonel van die univorm-afdeling? --- Dit sou seker die kolonel van die univorm-afdeling wees, want hy was in bevel van die univorm-manne daar gewees.

En as daar nou besluit nees word tot optrede, tot

--- aanval ---

Didn't he take over from you? --- Die posisie was daar gewees, hy het die luidspreker gevat; hy het nie van my af oorgeneem nie. Hy het die luidspreker gevat en na die Suidekant gestap, en oor die luidspreker gaan praat, met mense aan die Suidekant.

Oh, that was the time you have spoken of, when he tried to address the crowd on the South side? --- Ja; toe was hy omtrent twintig treë van my af, toe hy gepraat het.

Did he consult you about that? --- Nee.

Did he ask your advice? --- Nee.

Well, when he was there, and before Col. Pienaar arrived, who was in command - you, or Capt. Brunner? --- Wel, hy het so'n kort tydjie voor kol. Pienaar gekom dat jy kan sê hy was miskien al vyf minute in bevel daar gewees voordat kol. Pienaar gekom het.

Did he take over from you, and ask you the situation? --- Hy het niks met my gepraat nie.

So, then, when he spoke to the crowd, it was not on Col. Pienaar's instructions? --- Nee; dit het hy gedoen voordat kol. Pienaar gekom het.

Before he arrived, where did you dispose your men - on the West side? --- On the West side.

All of them? --- Almal van hulle.

You did not think there was a threat from the South? --- Dit het vir my gelyk die groot gevaar lê aan die Westekant, by die hoofingang.

You thought the main danger, if there was danger,

was from the West, because there were more people there, I take it - more people on the West than on any other side? --- Daar was meentlik meer mense aan die Westekant. Dit kan ek nie nou onderskei nie, want dit het vir my gelyk die Suidekant het net soveel mense as die Westekant.

But you ...? --- Naar die meeste lawaai was aan die Westekant gewees.

Can you give any suggestion, Capt. Theron, of why, in that case, Capt. Brummer went and addressed the crowd on the South side? --- Hy het dit op sy eie inisiatief gedoen.

And you are not prepared to explain his actions? --- Dit moet hy kon sê.

DIE VOORSITTER: Was dit die enigste poging wat hy ook gedoen het om die skare toe te spreek? --- Wat hy gedoen het.

Aan die Suidekant? --- Ja.

Hy het nie, by voorbeeld, daarna probeer aan die Westekant nie? --- Hy het begin praat-nadat hy ^{ontrent} 15 treë van my af weg is, nog op die Westekant, het hy na die Suidekant gestap. Sever hy gegaan het, het hy gestap.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: What sort of loud-speaker did he have? --- Ek kan nie aan u verduidelik watter soort luidspreker dit is nie. Ek dink dit werk met 'n battery.

It is a battery-operated one; it is not merely a sort of horn that you speak through; it amplifies? --- Ja, dit versterk die klank.

--- Well ---

Well, then, as you have told us, later on Col. Pienaar came. Did you see Maj. van Zyl again that morning? --- Nee.

Now, let's take the time when Col. Spangler was there, and Col. Pienaar. Who was in charge? Who was the senior? --- Kol. Pienaar was op daardie punt die senior; kol. Spangler en kol. Prinsloo was saam daar gewees. Hulle was meer of min binnekant, in die geboue gewees, behalwe vir die tyd dat kol. Spangler uitgekóm het na die hek-toe.

Were they under the command of Col. Pienaar? --- Nee.

But did Col. Pienaar not have the right to give them orders? --- Ek glo nie hy het die reg gehad nie. Hulle is lede van die Veiligheidstak. Hulle is afsonderlik, tot 'n mate. Hulle het hul eie werk gehad om daar te kom verrig.

But you don't suggest that because they were in the Security Branch, they were not subject to the control of Col. Pienaar, or do you? --- Ek glo nie hulle kon onder die beheer gestaan het van kol. Pienaar nie.

DIE VOORSITTER: Maar, kaptein, as hulle by voorbeeld met die manne in univorm saam inneng, opdrag gee, wie se opdrag sou dan die deurslag gee? Sou dit kol. Spangler wees, of die kolonel van die univorm-afdeling? --- Dit sou seker die kolonel van die univorm-afdeling wees, want hy was in bevel van die univorm-manne daar gewees.

En as daar nou besluit nêes word tot optrede, tot

--- aanval ---

aanval of tot ander optrede, wat sou die verhouding wees tussen kol. Spengler en die persone van die univorme afdeling? --- Ek dink onder hierdie omstandighede was kol. Pienaar nog die man gewees wat die woord daar kon spreek; want u sien, ek sal dit so verduidelik, dat kol. Spengler en kol. Prinsloo - dit lyk vir my hulle was meer besig gewees binnekant die geboue. Hulle het alreeds binnekant die geboue, so het ek verstaan, mense daar gehad en mense ondervra. Hulle het in werklikheid niks te doen gehad met ons univorm-manne hier buitekant nie.

Julle was daar om die gebou, om die Polisie te beskerm en die orde te handhaaf? --- En die orde te handhaaf - die univorm.

Kol. Spengler? --- Hy was daar blykbaar op 'n ander sending gewees, want hy is die hoof van die Veiligheidstak.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Who were the people who they were questioning inside the Police Station? --- Ek ken hulle nie.

But who were they; people who had been arrested, or what? --- Ek weet nie waarvandaan hulle gekom het nie.

Well, let's just take the position before they came. When you were in charge, did you arrest anyone? --- Ek het nie.

But, now, this man who was there in front of the crowd, inside the wire, did you not arrest him? --- Ek het dit nie gedoen nie, want ek het dit nie gerade geag om hom te arresteer nie.

Why? --- Omdat die posisie was toe alreeds so ontvlambaar gewees.

You mean ...? --- Ek het dit nie gerade geag om in te meng nie.

What time are you talking about when you say the position was like that? Do you mean from the time you arrived? --- Dit het altyd erger geword, mettertyd.

But he was there, I gather, from the time you arrived - from 11.45, anyway? --- Die man binnekant die draad?

Yes? --- Nee, hy was nie daar nie. Ek het hom op 'n latere stadium gesien. Hy was nie binnekant die draad toe ek daar aangekom het nie.

So, approximately what time was it when you first saw him? --- Dit is baie moeilik om dit te sê. Ek het werklik nie so opgelet nie. Ek weet net op een stadium het ek hom later daar gesien.

But at any rate, you did not consider it wise to arrest him? --- Ek het gedink ek moet hom heeltemal uitloos.

Why; because what would have happened if you had arrested him? --- Ek het reeds gesê, die posisie was na my mening so ontvlambaar gewees; ek was bang die Bantoes sou ons aanval, daar.

Yes; I see. In fact, you said to my learned friend, Mr. Claassen, in your evidence-in-chief, that you thought the position needed great tact? --- Ja.

You had to control your own men, too, to see that they did not do an unwise act? --- Ja.

For instance, if one of your men had wanted to arrest that man, you would have stopped him, because

it might have provoked that crowd? --- Ek sou hom seker gestop het; terwyl daardie versterkings nog nie daar was nie, moet ek byvoeg, asseblief.

Even when the reinforcements were there, I take it ...? --- Nee, toe sou ek nie bang gewees het nie.

Why not? --- Toe was ons genoeg manne gewees.

To do what? --- Om die regte ding te doen as dit nodig was; om onself te beskerm, en die Polisie-stasie.

Well, then I misunderstood you. I thought what you meant to say was that you had to use tact, so that your men did not do something unwise, because I take it you did not want bloodshed? --- Ja; dit is terwyl die versterkings nog nie gekom het nie.

You see, when you were there, there were about 85 Policemen, including a number with sten guns; all the white Policemen were armed. Do you suggest that you could not have stopped the crowd even with fire-arms? --- Ek glo nie; ek dink ons was te min om dit te doen.

Could you spot any one of the ringleaders of the crowd? --- Nee.

What about this man who was talking to them? --- Ek weet nie watter soort leier was hy gewees nie.

Did you try and spot anyone as ringleader of the crowd? --- Nee, ek het nie.

Did they seem to have a leader? --- Dit is moeilik om te sê.

DIE VOORSITTER: Afgesien van hierdie persoon na wie u reeds verwys het, het u enigiemand anders

--- sien ---

sien optree asof hy die skare toespreek? --- Nee; so iemand het ek nie gesien nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED:

/At any rate, the point is, you don't know who the ringleader was; you don't even know if there was one. Did you try and examine the crowd to see who the leaders were? Did you try and pick out the leaders? --- Nee; ek ken nie daardie Bantoes nie; hoe sal ek weet? Ek kan hulle nie ken nie. Ek weet nie wie hulle is nie.

So you did not even try to find out who the leaders were? --- Daar was nie vir my tyd nie. Ek het net by luit. Visser navraag gedoen, "waar is die leier?" en hy het gesê "Hy is weg om te gaan eet". Later het hy my eers kom sê.

We are coming to that question of the leader of this aggressive crowd going off for lunch; but apart from that, you were there in charge from 11.45 until about 1 o'clock. During that time, you did not try to find out who the leaders of the crowd were? --- Ek het probeer uitvind. Ek het vir luit. Visser gevra.

Apart from asking luit. Visser? --- Nee.

You did not examine them to see if you could pick out people who were leading them? --- Ek het nie.

Capt. Theron, I would just like to ask you something more about your conversation with Luit. Visser. You asked him, "Who is the leader"? --- Ja.

Did he tell you the name? --- Nee, ek kan dit nie onthou, of hy aan my 'n naam gegee het nie. Dit mag gewees het dat hy aan my 'n naam gegee het, maar ...

Then he told you that the leader was not there? --- Ja; hy het vir my gesê - nie op daardie oomblik nie.

A little later, he told you? --- 'n Bietjie later, ja.

He told you the leader was not there, because he had gone home for lunch? ---Ja.

And he would be back later? ---Nee, hy het nie so gesê nie.

He just said he had gone home to lunch? --- Ja.

What did you say to that? --- Ek het niks verder net luit. Visser gepraat nie.

But did it not rather surprise you that the leader of this enormous crowd had gone home to lunch? --- Dit het my nie verbaas nie, want ek het gedink daar is miskien meer as een leier.

But the leader had gone home to lunch. You thought there might be other leaders? --- Ek het gedink daar is miskien ander leiers.

Did you ask Mr. Visser about the other leaders? --- Nee.

But why not? Surely it was important to try and establish contact with the leaders? --- As die mensse so raas soos daar geraas gewees het - ek het net die gewone stam om mee te praat. Hoe sou ek dit ooit reggekry het?

That is exactly why; it is very hard to speak to a crowd of 15,000; it is much easier to speak to their leaders, is it not? --- Hy was blykbaar - as daar die leier daar gewees het, of ander leiers, was hy tussen hulle gewees.

You did not even enquire from Luit. Visser; you did not enquire from Sergt. Grebler, the local man. You didn't. Anyway, we've got that on record.

--- Now ---

Now, when you arrived there, did you ascertain what equipment there was in the Sharpeville Police Station? --- Watter uitrustig, of toerusting?

Well, firstly, weapons? --- Ek het gesien die manne - ek het nie navraag gedoen nie, maar ek het gesien die manne is gewapen wat ek daar kry.

Did you find out whether they had any loudspeaker equipment in the Police Station? --- Nee; ek het nie.

Did you have any tear gas? --- Nee; ek het nie saangebring nie. Ek weet nie of daar was nie.

You did not enquire whether there was any? --- Nee.

I am afraid I am still interested in your conversation with Mr. Visser, Capt. Theron. You see, it seems rather odd that the main leader had gone home for lunch, and one is tempted to speculate why it was. You see, according to certain information with which we have been furnished, it would appear that a large number of the persons in that crowd were under the impression, rightly or wrongly - were under the impression that at 2 o'clock a senior Police Officer would address them on the question of passes? --- Ek weet daar niks van nie. Ek weet daar absoluut niks van nie.

So you can't say whether that is perhaps why the leader went home to lunch? --- Nee; dit weet ek regtig nie.

But you must have had the impression that Luit. Visser had been speaking to this leader. Luit. Visser must have told you he had been speaking to this leader? --- Hy het my nie gesê nie.

--- Well ---

Well, then, how did he know that he was going home for lunch? — Ek het veronderstel hy is van Vereeniging, hy kan die nense hier.

At any rate, I take it we will have luit. Visser here, who will explain all this.

DIE VOORSITTER: Was u nie 'n bietjie verbaas om die stelling te hoor nie, kaptein, dat waar jy hierdie ontvlambare toestand het, die leier huis toe gaan vir ete? — Ek kan nie sê hoe het ek gevoel op daardie oomblik nie. Dit was etenstyd gewees en seer ek gesê het, ek het miskien gereken daar is ander leiers, daar, dat hy miskien vir hulle gesê het hy gaan eers huis toe om te eet.

Wanneer het die gesprek tussen u en luit. Visser plaasgevind? Was dit voor, of na u die perseon gesien het wat aan die binnekant van die terrein besig was om die nense toe te spreek? — Dit was nog voor dit gewees. Dit was feitlik onmiddellik nadat ek om 11.45 daar gekom het, dat ek met luit. Visser gepraat het.

Het u nie gedink, of probeer vaststel of hierdie man wat nou blykbaar die skare toespraak, die perseon is wat huis toe gegaan het om te gaan eet en nou weer terugkeer het nie? — U sien, wat my verbinder het om met daardie man te praat - ek het nie 'n luid-spreker gehad nie, en ek het gevoel die posisie, seer ek gesê het, is baie ontvlambaar; ek moet lievers die man lees en nie met hom praat nie, tot tyd en wyl dat die versterkings opgeleag het.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: And then, - I understand that, Capt. Theron; you thought it was not wise for you even to speak to him before you had your reinforcements. But then, when the reinforcements did arrive, did you speak to him? --- Na die versterkings gekom het, het ek nie met hom gepraat nie want kol. Pienaar was toe daar.

Did Col. Pienaar speak to him? --- Nie wat ek gesien het, dat hy met hom gepraat het nie.

Did anyone speak to him? --- Nee, ek het niemand gesien met hom praat nie.

Now, you have explained that at that stage, when you had your reinforcements, he could have been arrested or approached or interrogated or in some way approached because you had your reinforcements. But I take it you would still not have regarded it as a very wise thing to arrest him. Even if you could have handled the situation that did arise, I take it you would not have advised arresting him? --- Wat die versterkings aangekom het, en daar was 'n wetlike klagte teen die man, sou ek gereken het hy kon nie gearresteer word nie maar aangehou word vir onder-vraging om te hoor wat is die moelikhed.

And you could have handled any reaction from the crowd? --- Ek dink so, ja.

Do you think there would have been a reaction from the crowd, if you had arrested that man in front of them? --- Ek het so gedink, daar sal 'n reaksie wees van die skares. Ek sal u ook sê hoekom ek so gedink het en hoekom ek nou so dink; op een tydstip het

--- daar ---

daar 'n Bantoe ingekom met 'n klein kassie koeldranke. Hy was blykbaar een van die skare want ek het gesien hy het 'n etiket hier aan sy lapel. Hy het die kassie koeldranke daar voor die Polisiemanne se voete kom neersit. Toe aan hom gevra word vanwaar dit kom, het hy gesê dit kom hier van die skare af. Al afleiding wat ek kon maak - en ek het dit ook so beskou - was dat dit 'n daad van uittarting deur die skare was; dat hulle twaalf koeldranke in 'n kassie daar voor ons Polisiemanne kom neersit.

We must hear some more about this. A man came from the crowd - a Bantu? --- Ja.

Did he come in at the gate? --- Ja, hy het by die hek ingekom.

With a case of cold drinks to give to the Police? --- Ek weet nie wat was sy bedoeling nie. Hy het dit daar neergesit voor die Polisiemanne.

And he left it there? --- Ons het vir hom gesê om dit weg te vat.

You told him to take it away? --- Ja.

Why? --- Ons wou nie sy koeldranke hê nie. Wat moet ons maak met twaalf botteltjies tussen so baie Polisiemanne? Daar was omtrent vyftig/seeftig Polisiemanne, toe.

It did not occur to you that it was a friendly gesture; you just thought it was provocation? --- Ek het nie gedink dit kan 'n daad van vriendskap wees uit so'n skare, wat so te kere gaan nie.

You see, I am putting this to you because I know

--- you ---

you have given your view; but there are other people who were in the crowd who give a rather different view of the attitude of the crowd. I think I would like to ask you some more about this man who brought the case of cold drinks. Where did he bring them - up to the Police Station? To you? Who did he bring them to? --- Daar het 'n groepie mense daar oorkant gestaan, van die blankes en naby die saracens gestaan het, het hy dit daar voor hulle voete kom neersit, op die grond.

And he put this case of cold drinks on the ground, next to them? --- Voor hulle.

And then, did he go away? --- Nee.

He just stood there? --- Nee, hy het nie weggegaan nie. Luit. Visser het vir hom gevra, "Vir wie is die koeldrank?" Ek was so'n entjie weg vandaar, maar ek kom heer: "Vir wie is die koeldrank?" Toe sê hy, "Dit is vir julle". "Waarvandaan kom dit?" "Dit kom van ons mense af".

So what did Luit. Visser say to him? --- Hy het vir hom gesê hy moet die koeldrank uitvat.

Did he say thank you? --- Waarvoor?

Did he say thank you? --- Hy het nie so gesê nie.

DIE VOORSITTER: Wat het toe gebeur, daar? --- Hy het 'n rukkie vertoef. Hy wou nie sonder dadelik gaan nie. Toe hy die koeldrank optel om te loop, toe skree die skare hier by die hek - wys hulle met hulle hande, hy moet teruggaan, hy moet nie die koeldrank terugbring nie. Hulle het geskree hy moet nie die koeldrank terugbring nie. Hulle het so gewys, en dit het vir my gegaan hulle wil nie hê hy moet die koeldrank terugbring nie. Hy het toe later die koeldrank

--- gevat ---

gevat en geloop.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: And he went back again, out of the gate?—Ja.

DIE VOORSITTER: Het hy Afrikaans, of Engels, of Bantoetaal gepraat?—Hy het Afrikaans gepraat.

Hoe was sy persoonlike houding gewees? — Hy het net, behalwe dat hy gepraat het, niks verder gedoen nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: And nothing else was said to him? — Niks nie.

Was this when you were still in command, before Col. Venter came? — Ja.

The Police did not put him out? —Nee.

They just let him go out by himself? —Ja; hulle het vir hom gesê hy moet loop en hy het geloop. Luit. Visser het vir hom gesê hy moet loop, en hy het geloop.

And he just went? —Ja, dit is na 'n rukkie, natuurlik. Hy het nie dadelik geloop nie.

But the point I am getting at is that he was not forcibly put out? — Nee.

He went and opened the gate himself, and went out? — Ek weet nie of hy die hek self oopgemaak het nie, maar hy het aangestap, na die hek-toe.

He went out through the gate? — Ja.

Did you have any conversation with Capt. Brummer? —Nee, ons twee het nie gepraat nie.

You did not speak at all? —Nee; toe hy daar gekom het, het hy net die saracens daar reggestel

— voor —

voor die Polisiestasie en hy het die luidspreker by hom gehad, en hy het dit gevat en ...

He did not even report to you? ---Nee. Hy het nie geweet wie was ek nie.

He did not even know who was in command? ---Nee. Ek glo hy het nie geweet nie.

Were his men outside the saracens, or inside? ---
Sy manne?

Yes; Capt. Brammer's? ---Hulle het uitgeklim, behalwe een of twee, miskien, wat die radio moet operateer; maar die meeste van hulle het uitgeklim.

And did they join the other Police? ---Ja; hulle het by die ander konstabels aangesluit.

Did they take part in this line of Police? ---
Ja; hulle was daar.

I just want to ask you something more about the C.I.D. men there. Apart ^{from} Luit. Visser and the two Colonels, you did not know any of them? ---Nee; ek het niemand geken nie.

Do you recall a man, a European, wearing a white shirt with a handkerchief round his neck? ---Ja; ek het hom gesien.

Who was he? --- Ek ken hom nie. Dit was blykbaar 'n speurder. Ek ken hom nie.

A very odd sort of way, for a Detective to be dressed in a white shirt with a handkerchief round his neck? --- Die son was warm gewees, daardie dag. Hy het blykbaar nie 'n hoed gehad nie. Die son was warm, daar, gewees.

--- Do ---

Do you think he might have been a detective? ---
Ek reken hy was, ja.

What was this man doing - the man with the handkerchief round his neck? --- Ek het hom by kol. Spengler gesien, by die hek.

Was that when Col. Spengler went to either question or arrest that man? ---Ja; die tweede keer, want kol. Spengler het tweekeer scheentoe gegaan.

Oh, he was the man who accompanied Col. Spengler? --- Ja; ek het hom daar gesien.

Did you speak to Col. Spengler, yourself? --- Nee, ek het nie met hom gepraat nie.

Did he question you about anything? --- Nee.

Did Col. Prinsloo speak to you? ---Ook nie.

From the time that Col. Pienaar arrived, I take it you were together with him, more or less? ---Meer of min was ek altyd by hom gewees.

Well, then you will be able to tell us, did Col. Spengler have a discussion with Col. Pienaar? --- Ek reken dat ek hulle bymekaar gesien het, ja. Hulle mag met mekaar gepraat het, maar ek was nie in daardie onmiddellike omgewing nie.

You did not hear what they spoke about? --- Ek het nie gehoor wat hulle gesels het nie.

Well, let's get on to your meeting with Col. Pienaar. Col. Pienaar came in, and I take it he was in uniform, was he? --- Ja.

You must have at once reported to him? --- Ja, ek

--- het ---

het vir hom gaan as ek is hier.

And what did he have to say? --- Hy het gevra hoe die sake hier lyk, wat dink ek, wat my opinie van die saak is.

What opinion did you give him? --- Ek het vir hom gesê, "Kolonel, jy sien nes self".

And so, what did he say to that? --- Niks nie. Hy het 'n bietjie gewag en toe later bevel gegee dat die manne moet aangetree word.

But didn't he ask you how many men you had under your command? --- Nee.

Who the officers were? --- Nee.

What weapons you had? --- Nee; hy het my nie gevra nie.

Didn't he ask you what had been happening during the hour-and-a-quarter you had been in command? --- Nee; hy het my nie gevra nie.

And then you say, after a little while, he started to make his arrangements; he started to place the men? --- Hy het nie reëlings gemaak nie. Hy het bevel gegee dat die manne aangetree moet word. Luit. Freemantle is sintlik die man wat die manne aangetree het.

But what order did he give to Luit. Freemantle about the men? --- Hy het gesê die manne moet aantree.

Just that? --- Ja.

Well, now, do you mean literally, those are the words he used? --- Ja; dit was die woorde wat ek

--- gehoor ---

gehoor het, die manne moet aantree.

And what was done? What was done, then, on that order? What did Luit. Freemantle do, having got that order? --- Hy het geskree hulle moet aantree. "Tree aan!"

And then, what did the men do? --- Toe het hulle aangetree.

Where? --- Voor, aan die Westekant van die Polisiestasie.

Just in a long line? --- Ja.

But I don't follow that. I mean, were there no detailed orders given about how they must stand, what distance apart, how far from the fence - anything like that? --- Dit het ek nie gehoor nie. Hulle was net daar voor die draad aangetree.

What about your men from Springs? --- Hulle was tussen daardie ander manne gewees.

Weren't they under your immediate control? --- Nee.

Were they just mixed-up? --- Hulle was nou deurmekaar gewees.

You see, that is what Sergt. Grobler also told us; that the men were in no sort of order; they weren't under their own officers. They were just free to take up their position anywhere in the line? --- Onder daardie omstandighede kon hulle dit doen, want kol. Pienaar was toe in bevel gewees daar ...

No, I am not blaming you. I am just getting

--- en ---

an explanation. I am not criticising you at all. I just want to get it clear. Sergt. Grobler mentioned that there was a Luit. Claassen there. Where was he during this - do you know Luit. Claassen? --- Ek ken hom nie.

And Luit. Freemantle? --- Dié ken ek, ja.

Where did he go? --- Hy was ook daar aan die Westekant, by kol. Pienaar en myself gewees.

You did not then hear Col. Pienaar give any particular form of instruction, for instance, about the use of firearms? He did not, for instance, give any order about when firearms should be used, or if they should, or who should use them. You heard nothing like that? --- Absoluut niks.

He did not give such orders? --- Nee.

All he said, really, in effect, was he told Mr. Freemantle to get the men lined up; that really is what it amounts to? --- Ja; maar later het hy gesê "Laat hulle vyf rondes laai".

Did Col. Pienaar not, for instance, tell the sten gunners exactly where to stand? --- Nie wat ek gehoor het nie.

I take it he knew that he had sten gunners there? --- Ek veronderstel so.

Did Col. Pienaar himself have a weapon? --- Ek het nie 'n wapen by hom gesien nie.

Did he not take a rifle? --- Nee.

I am just wondering whether he did what was first

--- done ---

done by an officer in another place, that is to say, himself take a rifle and give the order "Nobody shoots before I do". Nothing like that? --- Ek west nie daarvan nie.

Now, supposing an order - I just want to get this right. These men were right in front, at the West side? ---Ja.

How far from the fence, would you say - approximately? --- Dit is baie hard om te sê.

Supposing that wall is the fence? --- Ek sou sê dit is vanhier, waar ek staan, tot by die muur, ontrent. Dit kan 'n bietjie nader wees.

At any rate, something like about ten feet? --- Dit kan 'n bietjie nader wees.

Were they in a single line? --- Ja.

And you were standing in front of them? --- Ja.

And Col. Pienaar? --- Hy was ook voor hulle.

Did he have a whistle? --- Wie?

Col. Pienaar? --- Hy het seker een in sy sak gehad, maar ek het nie gesien dat hy dit uitgehaal het nie.

I take it all officers carry a whistle? ---Ja; hier is myne (wys na bo-bandjiesak).

You had yours, too? --- Ja.

Did Col. Pienaar address the men? --- Nee.

No officer addressed the men? --- Nee.

Can you tell us where the officers were? You said that you and Col. Pienaar were about a third

--- of ---

of the way down the line, but inside? --- Ja; aan die linkerkant van die hek, met die rug na die hek-toe gedraai. As ek met my rug na die hek-toe staan, dan was ons hier, aan die linkerkant gewes, ongeveer eenderde van die ...

More towards the North? --- Ja.

Now, can you tell us where the sten gunners were, in the line? --- Ek kan regtig nie sê watter posisie hulle ingeneem het, waar presies hulle was nie; maar hulle was in die lyn.

Who were the officers, there? We are talking, now, of the time when the shooting was about to start. There was Col. Pienaar - let's take the uniformed men. Col. Pienaar, you yourself, Capt. Brummer, Luit.

Freemantle. Do you know of any other officers? --- Ek het nie vir kapt. Brummer op daardie plek gesien nie.

He was with his saracens? --- Ek kan nie sê waar hy was nie.

Where was Luit. Freemantle? --- Hy het ook voor die manne gestaan.

With you? --- Nie by my nie.

Where? --- 'n End van my af, regs, weer.

On the left, what officers were there? --- Aan my linkerkant was kol. Pienaar gewes.

And on his left? --- Niemand nie.

I mean right up, at the end of the line? --- Na die linkerkant-toe?

Yes? --- Soms ek met my rug na die hek-toe staan?

No; facing the - were you facing the gate, or

--- were ---

were you ...? --- I was with my back towards the gate.

You were facing the men? --- Ja.

And Col. Pienaar, was he facing the men? --- Ek het nie so opgelet nie.

What I mean is this: You say you, Col. Pienaar and Luit. Freemantle were towards the Northern side, more or less? --- Nee, Luit. Freemantle was na die Noordekant gewees; hy was meer na die Suidekant gewees.

Was he about in the middle of the line, or up towards the South? --- Hy was meer of min in die middel van die lyn.

And right up on the South? --- Ek het niemand gesien nie.

And your Head Constable, where was he? You brought a Head Constable with you? --- Ja.

Do you know where he was? --- Nee, ek kan nie al die dinge onthou nie.

No, I realise it is difficult. If you don't remember any of these things, please say so? --- Ek weet nie waar was hy nie.

Did you see who was the first to shoot, of the Police? --- Eerlikwaar nie.

You were facing them? --- Ek het nie gesien wie die man is nie.

What sort of shot was it? Is it possible to tell whether it was a rifle shot, or a revolver shot, or a burst from a sten gun? --- Dit is vir my onmoontlik om te sê watter soort skoot dit was.

--- DIE VOORSITTER ---

DIE VOORSITTER: Jy het twee skote gehoor? --- Ja.

Kon jy nie oordeel of dit 'n .303 was en of dit 'n rewolwer was, en of dit een van elkeen was nie? --- As daar nie 'n geraas gewees het nie en daardie skoot sou afgevuur gewees het, dan sou ek miskien kon vasstel dit is 'n .303 wat nou skiet, of dit is 'n rewolwer. Maar daardie skote was afgevuur te midde van 'n verskriklike lawaai. Ek kon nie op daardie oomblik oordeel watter soort skoot dit was nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED:

When Col. Spengler first went to the gate, either to interrogate or to arrest someone, did you see whether he did arrest someone? ---Nee, ek het nie so opgelet nie.

On the second occasion, did you notice the man he was speaking to? --- Ek het gesien hy praat met 'n Bantoe, maar ek weet nie wie is die Bantoe nie.

Inside the gate? --- In die hek. Toe was die hek oop.

He had opened the gate? --- Ek weet nie wie die hek oopgemaak het nie. Ek het gesien die hek is oop en hy en die ander man in burgerlike drag, met die sakdoek - hulle twee was toe daar gewees.

And Col. Prinsloo? ---Nee, ek het hom nie daar gesien nie.

Was dit net die twee van hulle? --- Ja.

Was Col. Pienaar not with them? ---Nie by die hek nie.

Just the two of them alone? --- Kol. Pienaar was nie daar nie.

--- There ---

There were no uniformed Policemen with them? ---

Nee.

So, in fact, the uniformed Policemen were not near them; they had gone right out in front on their own, to the gate? --- Ja. Hulle het uit eie beweging gegaan.

And when they were speaking there at the gate, was there any sort of noise, there, particularly, at the gate? --- Die geraas was orals gewees - by die hek, en dit was orals gewees.

Did you see Col. Spengler actually arrest the man at the gate? --- Nee; ek het nie so-iets gesien nie.

About how long was Col. Spengler there at the gate, as you have described? The time you saw him there with the man, with the handkerchief round his head; the second time you got him there with the man with this handkerchief, standing at the open gate, either arresting the man or talking to him. About how long do you think he was there? --- Ek sou sê daar het twee minute verloop.

Did you see Col. Spengler actually arrest the man; that is to say, did he take him away from the gate, back to the Police Station? --- Nee. Ek het dit nie gesien nie.

MR. CLAASSEN: Sir, my learned friend has asked that question about half-a-dozen times and repeatedly the Witness has said that he did not see that.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: I am sorry I am wasting time, Capt. Theron. I should have put it another way. You have told us you did not know whether he was arrested or not. Did you see Col. Spengler go back to the Police Station with an African? --- Die

--- tweede ---

tweede maal?

Yes? --- Die tweede maal het die skare by die hek ingeborrel; hulle het hom somar weggedruk - hy moes loop.

They pushed Col. Spengler aside? --- Ja; hy was ingedruk, in die Polisiegronds in.

And he was pushed inside? --- Ja.

And was the gate closed? --- Nee; die hek was oop.

What did Col. Spengler do? --- Wanneer?

When he was pushed aside? --- Toe het hy verdwyn. Ek kan nie sê nie. Blykbaar het hy kantoer-toe gegaan. Ek het hom toe nie gesien nie.

I mean, he was not overwhelmed? --- Nee; hy was ook nie daar toe daar gevuur word nie. Hy was toe weg. Die gevuur het agterna gekom, nadat hy weg is.

He had already gone before there was this surge forward? --- Ja; hy het alleen gegaan.

THE CHAIRMAN: Which surge are you talking about - through the gate, or ...

MR. KENTRIDGE: I mean the one through the gate.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: The crowd did not attack Col. Spengler? --- Nee. Maar hulle het van agter af gedruk, die skare, en hulle het hom vorentoe gedruk.

They pushed Col. Spengler forward? --- Ja.

How far did they push him forward? --- Ek het nou nie so ag gesien nie. Dit was 'n klein entjie dat hulle hom gedruk het. Ek kan nie presies sê nie.

What did he do after they pushed him forward? ---

--- Toe ---

--- Toe het ek hom nie gesien nie. Hy moes blykbaar; ek het in my gedagte gedink, "Hy is nou kantoor-toe, weer".

Now, that was before the shooting? ---Ja.

And you did not see Col. Spengler again before the shooting? --- Nee.

Do you know where he was when the shooting broke out? --- Dit kan ek nie sê nie.

At any rate, he was not at the gate? --- Nie meer nie.

Well, about how long after Col. Spengler went back from the gate, do you think the shooting began? --- Ag, dit was so vinnig gewees, ek kan regtig nie sê nie. Dit was maar 'n paar sekondes gewees.

But he went inside and very shortly afterwards the shooting broke out? --- Ja.

DIE VOORSITTER: Sou u sê dit is sekondes? --- Ja; dit was 'n paar sekondes gewees.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: After he left, who closed the gate? --- Ek weet nie of daardie hek weer toegemaak was nie. Ek glo nie dit was weer toegemaak nie.

Did any of the Africans there physically attack any policemen? ---Nee, ek het nie gesien nie.

What happened to the man who was inside the fence when the shooting started? --- Ek het nie verder op hom ag geslaan nie. Ek weet nie of hy oor gespring het, of wat van hom geword het nie.

Well, I think the evidence has made it clear there

was no-one; there weren't any bodies inside the fence?
---Ja; ek moet eerlik wees. Ek weet nie wat van hom
geword het nie.

Well, he must have jumped over the fence? ---
Blykbaar, ja.

At what stage, do you think? --- Dit moet seker
wees toe die skietery begin het.

DIE VOORSITTER: Het u hom nog daar gesien kort
voor die skietery? --- Ek het nie verder op hom ag
geslaan, later van tyd nie, om die eerlike waarheid te sê.

U het nie enige herinnering waar hy was, sê, die
laaste - toe die Polisie aangetree het? --- Ek kan my
nie voorstel waar hy toe meer was nie. Toe het ek
geen ag meer op hom geslaan nie.

U weet nie of hy toe nog daar was, om of hy reeds
vertrek het nie? --- Nee, ek kan nie sê nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Did you have a
weapon? ---Ja; ek het 'n wapen gehad.

What did you have? --- 'n Rewolwer.

Did you use it? --- Nee.

Why didn't you use it? --- Dit het alles so vinnig
gegaan. Daar was genoeg wat skiet. Ek glo nie ek het
nodig gehad om my wapen te gebruik nie. As't ware sou
ek nie kans gehad het om my wapen te gebruik nie; dit
het so vinnig geskied.

You weren't hit by a stone? --- Nee.

Did you assist in picking up the stones after the
shooting? ---Nee; dit is nie my werk nie. Ek het
opdrag gegee dat dit moet gedoen word.

And you gave the order, because Col. Pienaar had

given you the order? --- Had given me the order, yes.

Do you know why Col. Pienaar gave that order? ---
Om daardie klippe ...

To pick up the stones? --- Hy het nie vir my gesê
waaron moet dit opgetel word nie, maar ek kan self dink,
dat dit vir 'n latere ondersoek meentlik benodig sou
word.

- ADJOURNED: 12.45 p.m. -

- RESUMED: 2.15 p.m. -

HENDRIK GERT THERON, still under oath:

CROSS-EXAMINATION BY MR. KENTRIDGE CONTINUED:

Capt. Theron, you mentioned the fact that orders were
given to pick up the stones, possibly with a view to
any subsequent enquiry. Were there any other steps
taken to preserve evidence; for instance, you have
spoken about the bodies lying on the ground. Was
anyone ordered to draw a rough plan of the area,
showing where the bodies were and where the wounded
were and how many there were? --- Nie op daardie stadium,
wat ek gehoor het, was daar so'n instruksie gegee nie.

Was anyone ordered to count the dead, or the
wounded? --- Ja; ek was belas daarmee. Maar nie op
die toneel nie - in die lykhuys, en in die hospitaal.

And did you do that? --- Ek het dit gedoen.

And how many were there in the mortuary? ---
Daar was 53 dooies in die lykhuys.

Which one - in Johannesburg? --- In Vereeniging.

DIE VOORSITTER: Wanneer was dit; dieselfde dag,

--- of ---

of daarna? --- Dit was dieselfde dag - later in die middag.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: And wounded? --- Gewondes, was daar 165.

That is on your count? --- Iemand anders was my behulpsaam gewees. Ons het saam gewerk, en ons het daardie getal gekry.

Since then, the official figures have been given, I think as 67 dead and 186 wounded? --- Ja, dit weet ek nou werklik nie.

I suppose some of these who were wounded, may have died later? --- Ek veronderstel so; want terwyl ek by die lykshuis was, het daar weer een ingekom wat doodgegaan het.

But at any rate, you don't know about any plans which were drawn up, of the scene? --- Daarvan weet ek eerlik nie op die oomblik nie.

Apart from the general figures of ammunition used, guns used which you got for Brig. Els, I take it that for your contingent, when you got back to Springs, you got the usual report of the number of rounds which each man had used? --- Ek was later gevra, nadat ek by die stasie teruggekom het, om 'n opgawe te verstrek van die manne wat gevuur het, met watter wapens hulle gevuur het en hoeveel ammunisie hulle gebruik het. Ek het daardie opgawe verstrek aan die Onderzoekbeampte, kapt. v.d. Bergh.

Has he got that? --- Yes.

Have you got a copy? --- Nee, ek het ongelukkig nie.

--- Would ---

Would you be able to identify it, if it is put to you now - your report; you drew it up yourself? ---
Nee, ek het nie; nee, nee. U sien, die prosedure is so: Wanneer so'n ding na ons kantoor-toe kom, na die kantoor van die Distrikskommandant, stuur u hom af onder-toe, na die volgende kantoor, d.w.s. die Stasie-bevelvoerder - in hierdie geval hoofkonstabel Muller, wat ook teenwoordig was. Hy het die besonderhede vir ons kantoor opgestel en deur ons kantoor was dit gegee aan die man wat daarvoor gevra het.

Will you be able to identify the report of your own men; you know their names? --- Ek ken hulle name, ja.

Apparently it is not available at the moment? --- Ek kan ongelukkig nie almal sê nie. U sien, al my manne het nie gevuur nie.

Did your sten gunners fire? --- Een, ja, het gevuur.

Do you know how many rounds he fired? --- Ek kan dit werklik nie onthou nie. Al wat ek van daardie masjiengewere onthou is dat, dit het enkelvuur gevuur, volgens die man self.

He says he fired single shots? ---Ja.

Who was it? --- Konst. Joubert.

You have come here ^{from} Springs, have you? ---Ja.

I don't want to bring this witness back to simply identify this report. I take it it could be handed in from the custody of the other officer, simply by consent, Sir?

THE CHAIRMAN: Yes.

MNR. CLAASSEN: Edelagbare, hoofkonstabel Muller

sal getuienis gee. Hy is werklik in die veragte om regstreeks getuienis te gee, en nie die kaptein nie.

THE CHAIRMAN: Yes, well, that will be pursued when the other witness gives evidence.

MR. KENTRIDGE: I don't know what my learned friend's intentions are, of course, with regard to evidence; but it did strike us, Mr. Chairman, that it might possibly be convenient if all these reports of these different Commanders were collated and put in, made available, then one would not have to ask this sort of question of the witness. The figures could simply be before the Commission. But that is up to my learned friend.

DIE VOORSITTER: Mnr. Claassen, ek meen dat u voornemens is om daardie syfers beskikbaar te maak?

MNR. CLAASSEN: Ja, Edelagbare. Die posisie is sulks dat tot op hede - ek het met hierdie getuie gesprek hoofsaaklik juis op hierdie punt, en tot sover het ek gedink dat sy syfers sou korrek wees, of so naby korrek as moontlik. Maar ek verstaan dat kapt. v.d. Bergh het gedurende die breuk van elke bevelvoerende offisier die syfers gekry, en ek mag sê die syfers is heelwat anders as wat die kaptein verskaf het.

DIE VOORSITTER: Wel, u is voornemens om later getuienis te lei in verband daarmee?

MNR. CLAASSEN: Ja. Ek kan dit beskikbaar maak aan my geleerde vriend, intussen, as ek die getuie nie dadelik kan roep nie.

MR. KENTRIDGE: I just thought, particularly

--- in ---

in view of what my learned friend said about some discrepancy in the figures, it might perhaps be useful, or necessary, for us to have the figures here when cross-examining a witness.

THE CHAIRMAN: Well, Mr. Claassen has indicated that as soon as he is in possession of such a schedule or document, he will make it available to you.

MR. KENTRIDGE: Yes. I don't know whether my learned friend can tell us whether the figures he has are more, or less than the figures which this witness has given us?

MR. CLAASSEN: Are you talking about the total?

MR. KENTRIDGE: Yes.

MR. CLAASSEN: They are a good deal more.

THE CHAIRMAN: Mr. Kentridge, if it were to be necessary, then witnesses who have given evidence and who are available can certainly be recalled by anybody.

MR. KENTRIDGE: I am indebted, then, to you, Mr. Commissioner. In that case there is no point in dealing with speculation. We can get the figures from other sources.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Captain, I just want to ask you something about the Officer in command of the saracens, Capt. Brunner. How was he dressed? Do you recall? ---Hy het 'n corpak aangehad.

At the time when the shooting took place, you say the saracens did not fire? --- Nee.

Did the crews of the saracens fire - do you know?
--- Dit kan ek werklik nie sê nie.

--- Did ---

Did you see anyone standing on top of the saracens at that stage? --- Nee; dit het ek nie gesien nie.

They might have been there, but you did not see that? --- Dit is moontlik. Ek kan nie sê nie. Dit is moontlik maar ek het nie ...

DIE VOORSITTER: Waar was die saracens opgestel tydens die geleentheid toe daar geskiet is deur die manne? ---Hulle was aan die Westekant opgestel van die Polisiestasie, verskillende afstande van mekaar af.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: How many saracens were there, at the time of the shooting, inside the Police grounds? About how many? --- Ek dink daar was vier.

And how were they drawn up; were they just parked, two-and-two? --- Nee; hulle was verskeie distansies vanmekaar af opgestel. Hoë ver presies, weet ek werklik nie; maar hulle was nie teenmekaar gestoot nie.

Were they facing the crowd? --- They were facing the crowd, yes.

Capt. Theron, I want to take you back to your evidence of where you were when the shooting started, and what you did. You have indicated that when the shooting started, you were facing the Police, and not facing the fence? ---Ja.

You had been standing like that for a short period of time? --- Seker so.

So, when the first shots were fired by the Police, you did not have your eye on the fence? --- Wel, ek kon teruggekyk het. Ek kan nie besluit daar wat ek

--- gemak ---

gemaak het nie. Ek kon teruggekyk het.

But the point is that you were facing your men, and you weren't facing the crowd? ---Ja, maar ek sou sê dat ek seker nie altyd na my manne gekyk het nie.

But the point is that when the shooting started, you do not know what the crowd at the fence was doing? ---Nee; ek het beslis gesien wat hulle daar gedoen het, net voor die skietery begin het.

And Col. Pienaar also saw it, presumably? ---Hy sou dit seker gesien het, as ek vir hom kan antwoord; ek weet nie. Hy sal seker self kan sê of hy dit gesien het.

So you did not know what they were doing, and when the shooting broke out, the first thing that you did was to shout to your men to stop because there had been no order? ---Ja.

Then, as you were almost in the line of fire yourself, you ran round behind? --- Ek het onder, tussen die manne deur gegaan.

I think you then said in your evidence that at the beginning the shooting did not have the desired effect - "die gewenste uitwerking"; what was the desired effect? --- Dat die hele skare moes weggaan. Die hele skare daar teenwoordig moes weggegaan het.

In other words, the "desired effect" was to disperse them? --- Dit is so, ja.

By whom was that effect desired? --- Dit is volgens my mening.

Was it desired by the men who were shooting? ---

--- Dit ---

Dit lyk my so, ja; ek sal maar so moet sê.

So, it follows, it is clear, then, that the object of the shooting, as far as you can make out, was to disperse the crowd? — Gedeeltelik so; nie die groot rede daarvoor nie.

That was the desired effect, as you have put it. As far as Col. Pienaar was concerned ...

MR. CLAASSEN: Would my learned friend give the witness an opportunity to finish his answer, my Lord?

DIE VOORSITTER: U sê dit was deel van die rede? — Om hulle uitmekaar te kry, omdat die vrees daar bestaan het dat ons sou aangeval word as gevolg van die twee skote wat uit die skare gekom het, en ook dan die klippe tegelykertyd, dieselfde tyd.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: You said that at one stage the desired effect had not been achieved; the desired effect was to disperse the crowd? — Ja, maar ...

I was not asking you why they opened fire; I was asking you what the desired effect was, and by whom it was desired, and your answer was that the desired effect was to disperse the crowd and you understood that that was what was desired by the men who were shooting? — Om die gevaar af te weer.

THE CHAIRMAN: Mr. Kentridge, I think the point he was seeking to make was that that effect was desired, for certain reasons, the one being to get them to go away and the other was in view of what he and the others believed to be an imminent attack.

— CROSS-EXAMINATION —

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: You think that the men who shot did so because they thought an attack was imminent; they thought they were in danger? — Hulle het dan alreeds geskiet uit die skare uit. Beslis so, want hulle het al twee skote uit die skare geskiet en hierdie manne het dit waarskynlik ook gehoor.

It is not correct that two shots came from the crowd. You heard two shots from a distant direction? — Ek het aangeneem dit kom uit die skare uit.

Did you discuss with any of your men afterwards why they shot? — Nie een van my manne gevra hoekom hulle geskiet het nie. Die manne - niemand het gewest wie het eerste begin vuur nie. Ek het nie eers probeer vasstel wie het eerste begin vuur nie.

Capt. Theron, however, the main point is - and on this there is no doubt - that immediately the shooting began you tried to stop it, because no order had been given? — Dit was my eerlike gevoel gewees. Ek het gevoel daar was nie 'n order gegee om te vuur nie, daarom het ek in die eerste instansie so gemaak.

Well, I have no doubt that in so doing you were acting correctly and properly. You say that you saw that the desired effect had ^{not} been reached in that whereas the people in front were trying to get away, those at the back, you thought, were still pushing forward? — Dit het ek gesien nadat ek agter die manne gekom het, agter die lyn gekom het.

The crowd filled the whole of the street outside the Police Station on the West side, didn't they? —

— Ek —

Ek sou sê die hele straat, ja.

On the other side of the street, there is a hedge?
— Ja.

Now, if you have the crowd pushed up against the hedge, filling the whole street, and they want to disperse, how do you think they would disperse? By going backwards, through the hedge, or by trying to get out at the sides? — Hulle kon langs die kante weggehardloop het, na die kante-toe.

Was it not obvious to you that if that crowd, in a panic, was trying to disperse, people would be running, pushing in all directions? — Dit is moeilik om te sê wat die skare sou gemaak het. Ek weet nie wat die skare sougemaak het nie.

Where were these people who were pushing? How far back were they? — Hulle was nie heeltemal teen die agterste draad, volgens wat ek waargeneem het nie.

Are you seriously suggesting that they were trying to push forward, into your machine gun and rifle fire? — Ek kan dit nie sê nie. Ek weet nie wat was hulle bedoeling, om vorentoe te druk nie.

It might have been to try and get away; it might not? — Ja, ek kan nie sê nie.

I think you said in your evidence-in-chief that you were of the opinion that the Police would have been overwhelmed by the crowd if they had not fired? — Ja.

But of course, you explained, that was if the fence had gone down, the fence had collapsed? — Hulle het so geweldig teen die draad gedruk, en dan ook was die geraas nog altyd daar; dieselfde
— ontvlambare —

ontvlambare toestand was daar gewees, dit het voort-
geduur.

But you don't suggest that at any point the fence went down? ---Nee, seker nie.

You don't suggest that anyone got over the fence? --- Nee; wat ek gesien het, nie.

You don't suggest that anyone burst through the fence? --- Nee; behalwe by die hek.

Well, you don't suggest, as far as the gate is concerned, that the people who came through the gate actually grappled with the Police? ---Hulle het nie met die Polisie baklei of handgemeen geraak nie. Wat hulle bedoeling was om deur die hek te kom, kan ek nie sê nie.

How many, do you think, came through the gate? --- Daar was seker minstens 50 gewees wat deur die hek gekom het.

And what happened to them? --- Nee, ek weet nie. Ek het nie opgelet wat met hulle gebeur het nie.

About 50 came through the gate - that was just before the firing started? ---Ja.

Do you think that gave rise to the firing? --- Nee. Ek glo nie dit was die oorsaak van die vuur nie.

Those fifty came through the gate, but what happened to them? --- Ek weet nie wat van hulle geword het nie.

Were they shot? --- Nee, ek weet nie wat van hulle geword het nie.

Did they just go back voluntarily? --- Daar mag van hulle doodgeskiet gewees het; ek kan nie sê nie.

--- Hulle ---

Hulle was heel voor, sien u.

DIE VOORSITTER: Hulle was nie binne-in die Polisieterrein geskiet nie; daar was nie te enige tyd enige lyke of verwondes binne-in die Polisieterrein gevind nie? — Niks was binnekant nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Well, anyway, you can't help us on that. We will have to try and see if that is stated by someone else. I know it is very difficult, and I don't want to force you into an answer you can't really give. Can you try and pinpoint the time when these fifty or so people ran in through the gate? Was it just before the shooting? — Dit was onmiddellik voor die skietery gewees.

And they ran in, towards the Police? — Hulle ja na die Polisie se kant-toe.

Did they have anything in their hands? — Nee.

Do you think they were perhaps just pushed from behind? I mean, you have been to a rugby match, where there is a very big crowd. Sometimes the crowd is pushed forward from behind. Do you think that is what happened? — Nee; ek weet nie wat was hulle bedoeling gewees nie. Maar soos ek voorheen gesê het, hulle het vir kol. Spangler daar in gedruk binnekant-toe, en hulle het ingekom.

DIE VOORSITTER: Die vraag is of hulle miskien in gedruk was; met ander woorde, dat hulle feitlik teen hulle sin daar in gedruk was? Deur die drukking van agter, van nense wat altyd na vorentoe beur? — Nee, ek weet nie. Ek weet nie wat daar gebeur het nie.

Ek wou net vir u gevra het, kaptein. Die draadheining wat u sê wat na vore gedruk was, van wanneer af het daardie toestand bestaan? Met ander woorde, was die draadheining al van 'n vroeër tydperk vooroor gedruk, of is dit op 'n later tydperk eers dat dit vorentoe gebuig is? ---Ja, ek ...

As u kan onthou - as u nie kan onthou nie, dan moet u net so sê? --- Ek weet nie. Ek het net op 'n laat stadium gesien die draad hel nou baie na vorentoe.

Toe het u dit spesiaal opgelet? --- Ja. Ek het gesien die drukking word kvaalier, namate die skare aangegroei het.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: That would be from about the time Col. Pienaar arrived? ---Or just shortly before.

From shortly before the time when Col. Pienaar arrived, you noticed the phenomenon of the crowd pushing hard against the fence? --- Ja; sê outrent so.

When you say "pushing hard", I should say, really "pressing hard". It is not that people in front were trying to push it over with their hands? ---Nee, nie dit nie. Die voorstes het natuurlik gels, en ek veronderstel van agter was gedruk gewees; net watter doel weet ek nie; maar dit het gemaak dat die draad na vore lê, tot 'n sekere mate.

Capt. Theron, I don't know if anyone told you when you arrived on the scene that there were also detachments of Police in Sharpeville outside the Police station - outside the fence? --- Na watter kant?

Somewhere farther up in Zwani Street? --- Ek weet

regtig nie. Niemand het my daarvan gesê nie.

You did not know that? —Nee; ek het besluit van hulle nie geweet nie. Al wat ek van hulle geweet het, was die paar manne wat in burgerlike drag gekleed was, aan die Suidekant, wat ek aangeneem het is deel van die Spurdieners.

So you did not really ^{bear in} mind, when you heard the two shots - you did not really bear in mind the possibility that they might have been fired by Police who were elsewhere nearby? —Nee; as ek moet oordeel, moet ek sê daardie eerste skoot het gekom van die Noord-Westelike kant af.

You have told us that you saw a couple of red marks on two of the Policemen. The windows of the Police Station were not damaged? The building itself was not damaged? — Ek het geen skade opgemerk nie.

No Policeman was injured by a bullet? —Nee.

These injuries that were suffered by the Police, did not cause any Policemen to be hospitalised? — Nee.

Capt. Theron, were you surprised when you went out, at the number of people that had been killed and wounded - after the shooting? — Ek was nie verbaas nie.

What was Col. Pienaar's attitude; after the shooting, were you still with Col. Pienaar? —Ja.

And did he come out into the street with you? — Ek kan nie sê of hy eers gegaan het en dat ek later gegaan het nie; maar ek was in die straat en hy was ook daar.

Did he have any comment to make to you? — Nee.

He had nothing to say? — Nee.

— Did —

Did he give any further orders, at that stage, through you, apart from picking up the stones? — Nee. Ek het alreeds gesê, hy het aan my gesê ek moet al die voorwerpe wat binnekant die draad lê laat optel.

But apart from that, did he give you any other orders about the wounded or the dead, or anything else, or what to do with the Police? — Nee; hy het net gesê ons moet so gou moontlik reëlings tref dat die ambulance kom, en dat die verwondes eers weggevoer word, en dan moet ons sorg vir ...

Who actually sent for the ambulance? — Ek dink luit. Freemantle het gebel daarvoor. Hy het daardie reëlings waargeneem.

Capt. Theron, I understand that you have had long experience in the Police - did you say twenty years? — Ongeveer 22 jaar.

And when did you become an officer? — In Maart 1954.

You know, therefore, that - you would be able to tell us about the Police policy for dealing with problems of controlling or dispersing a crowd? — Policy?

Yes; the policy of the Police when it comes to dispersing a crowd. I take it there are certain methods laid down for dispersing a crowd which has to be dispersed. Is that right? — Ja; daar is die Wet op Oproerige Byeenkomste....

I am not talking about the Law.

DIE VOORSITTER: Nee, ek dink, kaptein, die idee is of daar enige vasgestelde Polisiegebruik is, hoe 'n mens een of ander skare uiteen laat gaan? — Daar is nie

— so'n —

so'n vasgestelde, neergelegde procedure nie.

Daar is geen voorskrifte wat sê as daar 'n gehoor is, of 'n skare is en hulle moet uiteen gejaag word, dan tree die Polisie as volg op nie? ---Nee.

En word daar dan alternatiewe metodes voorgeskryf na gelang van omstandighede; is daar nie ...? --- Nee, ek sal vir u sê, daar hang dit net af van die omstandighede, daardie spesifieke omstandighede by die spesifieke plek, wat 'n mens dink sal daar die verlangde uitwerking hê, watter gedragslyn jy daar moet volg; of jy moet 'n knuppelstormloop gelas, of jy moet meer drastiese optree - al na gelang van omstandighede.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Are there no standing orders about it? --- Nee.

And supposing a Policeman finds himself with a crowd in front, it is an unlawful crowd and he has gone to disperse it; are there no standing orders which tell him how he must set about it? ---Nee.

Nothing? --- Nee.

You yourself, in your twenty-two years in the Police - have you had no training on what to do in order to disperse a crowd? --- Nee.

Never? ---Nee.

You were at Police College? --- Ja.

And as an Officer, did you have an Officer's course? --- Ja.

And you were not taught anything about dispersing crowds? --- Nee.

It is not part of the Police training in South Africa? ---Nee, ek het dit nie gehad nie.

Well, if there had been such training, you would have had it? --- Ja.

I take it you rose through the ranks? --- Ja.

Very well, then; we have it on record from you that there is no training given to the South African Police about the manner of dispersing crowds? --- Ek is - 22 jaar gelede het ek deur daardie skool gegaan. Ek het dit nie daardie tyd gehad nie. Hulle mag dit vandag doen.

They may do it today? --- Hulle mag dit vandag doen. Ek weet nie wat is die kursus wat hulle vandag voorlê, in die kollege nie.

But you haven't got any circulars or standing orders about it? --- Nee.

Well, let's just deal with your personal experience. Have you - before the 21st March, 1960, did you have any experience, ever, of having to disperse a crowd? --- Ja. Dit was in Kirkwood geweest, maar ek het daar onder bevel van 'n senior-offisier gestaan. Dit was nimmig plig geweest nie. Ek het net megedoen aan sake, daar.

But you observed it? --- Ja; ek was daar.

That was the only time that you had to disperse crowds? --- Ja.

Did you ever discuss the matter with other officers who had to disperse crowds? --- Nee. Ons offisiere - ons volg ons eie kop, volgens die omstandighede wat ons daar sien - hoe dreigend die skare is, hoe gevaarlik die posisie voorkom, moet elke man vir homself besluit wat hy nou gaan maak.

Every man must decide for himself what to do in the circumstances? --- Ja.

But supposing you have a situation such as that at Kirkwood, you are talking of, where a crowd has to be dispersed. I take it the senior officer eventually makes an official report about what happened? — Ja.

Are these reports circulated? — Ek weet nie, Edelagbare, of ek my nou na u mees wend, of ek kan "privilege" pleit op hierdie vraag, indien noulik nie, want ek gaan nou ...

DIE VOORSITTER: Kyk, as ek die vraag reg verstaan, het dit alleen strekking op wat die beleid is, of dit praktyk is om 'n verslag in te sit nadat die skare uiteen gedryf is? — Is dit wat u bedoel?

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Yes? — Na my wete word daar 'n rapport opgestel, na die hoër kantore, in verband met die voorvalle.

And does that report go, then - is it then circulated to the various districts and stations? You will see, I put a hypothetical question: Supposing there is a riot in Port Elizabeth and the Police have to take certain measures to disperse it and there is then an official report. It goes up to Police headquarters, but will the Police report, the news of what has happened - will that then be circulated to the various officers throughout the Union? — Nee.

DIE VOORSITTER: Hoe groot was die skare wat u sê uiteen gedryf is by Kirkwood? — Daar was seker 'n skare van so'n 5,000. Daar is taanlike groot lokasies rondom die dorp.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: This was at Kirkwood? — Kirkwood.

How many Police were there at Kirkwood on that

— occasion —

occasion? --- Dit is nou 'n bietjie lank terug. Ek kan nie sê hoeveel ons toe was nie. Ek is regtig jammer.

Did you use firearms? ---Nee; dit was nie nodig nie.

What did you use? --- Ons het eers die bayonette gebruik, gestorm. Hulle het uitmekaar gegaan, daar.

Bayonettes on rifles, or just held in the hand? --- On the rifles.

Did you have bayonettes at Sharpeville? --- Hulle het bayonette gehad, alhoewel nie aan die gewere nie.

Well, then, when it comes to dispersing a crowd, every man must do his best in the circumstances. Now, let's go back to the standing orders you were talking about. Supposing you^{'ve} got a squad of Policemen of any size under an officer, I take it that Police discipline requires that they take orders from the senior officer, and that they don't use force against the crowd, except on the orders of the senior officer. Is that correct? ---Ja; onder normale omstandighede.

Now, is there anything in the standing orders about how an officer gives orders to fire? ---Nee.

There is no special whistle signal, ...? ---Nee.

Or visual signals? ---Nee.

Supposing you have a situation such as you had in Sharpeville, where the crowd is noisy, you have a lot of Police and you have a senior officer. There is no system of whistle signals laid down? ---Nee.

Is anything laid down in standing orders about when you must use firearms and when you must not? ---Ja, daar is in staande orders dit neergelê.

What does that say? --- Ek is nie seker of ek altes

sal ken vandag, nie. Dit is baie lanklaas dat ek staande orders so bestudeer het. U stel my 'n moeilike vraag, nou. Die een is natuurlik wanneer jou stasie of barrakke aangeval word; dit is een. Ek dink ook dit is die heel eerste een. Die ander een is natuurlik om jouself te beskerm en om ander mense te beskerm, ens.

In self-defence? --- Ja.

What about the types of weapons. Police are issued with sten guns, rifles, revolvers? --- Ja.

Is there any order about when sten guns are to be used? --- Nee.

We understood from Maj. van Zyl - that was his opinion, anyway - that sten guns are really a weapon of last resort? --- Nee.

That is not the case? --- Net ander woorde ...

THE CHAIRMAN: When fired in bursts.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Yes. I mean, when fired in bursts. That you use a burst from a sten gun as a very last resort. You don't understand that as being the case? --- Nee.

Well, take the case of the Police being forced to fire on a crowd. Are there any orders laid down about how to fire - whether you fire low, whether you fire high? --- Die enigste order wat ek in daardie verband van weet is dat wanneer jy na 'n skare vuur of moet vuur, jy nie oor hulle koppe skiet nie.

You must not shoot over their heads? --- Ja; jy moet nie in die lug op skiet, oor hulle koppe nie.

Why? --- Die antwoord staan nie in staande orders nie.

---Yes ---

Yes, but why do you think that ...? —Maar ek dink dit is omdat daar kan meentlik ander onskuldige mense anderkant die skare wees, wat jy kan tref.

No, I follow that; one understands that. But otherwise, is there any order about how you shoot at a crowd? —Nee.

You see, Maj. van Kyl, ^{when asked to} give his understanding of Police practice, said that if you can do so, that is to say if there is no emergency and you have got time to do it, the proper thing to do, if you have to fire at a crowd, is to try and pick out individuals who seem to be aggressive, or leaders, and to aim at them. But he said it would be wrong to fire indiscriminately into a crowd. Do you agree with that? —Nee; ek stem nie daarmee saam nie. Ek kan nie daarmee saamstem nie.

You see, consider this crowd you had in Sharpeville. There were men, there were women, there were children - not so? —Ja.

Let's assume that as you say some of them were aggressive. I take it in any crowd like that you get people who come there out of curiosity. Is that not so - people who come there to see what is happening? — Wel, ek weet nie. Daar mag sulke mense gewees het. Ek kan dit nie betwis nie. Daar mag sulke mense gewees het; maar die meeste het gekree en lawaai.

Now, if you want to disperse a crowd and you just with your sten guns and rifles shoot into the crowd, you are going to kill a lot of people, I take it? — Ja, dit is so; maar wat kan 'n mens maak as jy dan self sangeval word?

What Maj. van Zyl suggests you ought to do if you can, is to take aim at individuals in the front of the crowd who seem to be the aggressors or the leaders, and to shoot them. He apparently thinks that is the correct thing to do and that is likely to have the desired effect. Do you not agree? — Ek kan ongelukkig, net alle respek teenoor hom, nie saamstem nie.

You see, we have also had the evidence of Capt. Cawood. Capt. Cawood was with a very small force of Police, who were being stoned by a crowd. He took the rifle himself and he fired one shot at the leader and that had the desired effect. Do you not get instructions on these lines, that one well-aimed shot is likely to be just as effective, if not more effective, than indiscriminate fire into a crowd? — Ek glo nie een enkele ...

MNR. CLAASSEN: Edelagbare, ek is jammaer maar ek dink my geleerde vriend sit die feite heeltemal verkeerd.

DIE VOORSITTER: Wel, dit is 'n bloot hipotetiese vraag. Die getuie is natuurlik dat hier, behalwe vir die een man, nie leiers was nie.

MNR. CLAASSEN: Hy het alleen een man geskiet toe daar vrees was dat die klompie die privaat persone op die pad sou aanval. Dit was die posisie - nie toe hulle aanval was deur 'n skare, met klippe nie.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Did it not occur to you that one, or if it is a big crowd, a few well aimed shots would be just as effective as indiscriminate fire, and perhaps more effective? — Ek glo nie. Daar was te veel hantoes teenwoordig, teenoor die manskappe wat binnê was.

— That —

That is, of course, if they were looking for a fight; but - that is, of course, if the crowd was looking for a fight. I would understand your answer then. But according to the information one has here at this enquiry, once the shooting started the people at once turned round and ran away. Is that not so? Is it not correct that at the first shots the people ran away? They did not try and get over the fence? — Nee; seunige het gestaan. Anders het ogedraai. ?

But some of them stood. They seemed to be astonished - you said so yourself? — Ja, hulle was meentlik verbass. Nogtans het hulle bly staan en kyk. |

They just stood and looked; quite. Yes, that is exactly what I mean. Do you consider - you said it was necessary to shoot, but are you seriously saying that it was necessary to shoot into the crowd for twenty seconds? — Ek dink dit was nodig gewees.

Do you think it was necessary to shoot into them for 40 seconds? — Ek sou sê as hulle na 40 sekondes nog nie almal weggegaan het nie, sou dit miskien nog nodig gewees het.

So then your attitude is that until the whole crowd had disappeared from the scene, you had to go on shooting? — Nee, nie dit nie.

What, then? — Tot daardie stadium dat 'n mens kan sien daar is nie meer gewaar nie, die gewaar is verby.

Do you claim that it was necessary to shoot into the backs of people who were running away? — Ek het nie gesien dat iemand in die rug geskiet is — nie —

nie.

You don't recall? --- Nee, ek weet daar niks van
nie.

You say you saw no-one shot in the back? --- Nee;
ek het nie so-lies gesien nie.

So I take it from you that no-one was shot in the
back? --- Dit kan ek nie sê nie. Dit mag wees. Ek
het nie so-lies gesien nie. Sommige het ongehoor,
andere het plat geval blykbaar met die doel om hulself
te beskerm - die wat agterna oorgespring het, na die
skietery. Dan kan hulle 'n skoot in die rug kry, as
hulle op die grond lê, want hy het op sy maag gaan lê.
So het hulle oorgespring daar - in die posisie waarin
hulle geval het. Dit kan so wees.

People may have turned round and have been running
away, and may have been shot when they were running
away. Is that possible? --- Wanneer hulle wegge-
hardloop het?

Ja? --- Dit kan ek nie sê, of dit moontlik is
nie. Dit weet ek nie.

You see, the information we have is that as soon
as the shooting started, the crowd ran away. Is that
true, or false? --- Nee, dit is nie reg nie. Hulle het
nie weggehardloop nie.

Do you not agree, then, with my statement that as
soon as the shooting started the crowd turned and ran?
--- Sommige het ongehoor; andere, sees ek alreeds
gesê het, het bly staan.

Well, I want to put to you something that was said
about this. I want to ask you whether you agree.
It was said that there was a volley of fire - this volley

of fire you have mentioned. Now, what do you say to this: "Die Bantoes het dadelik teruggeval en weggehardloop". Is that true, or false? — Nee, dit is nie soos dit gebeur het nie. Ek herhaal my antwoord, vir u, en dit is, sommige het bly staan; andere het ongedraai.

So it is not correct to say, "Die Bantoes het dadelik teruggeval en weggehardloop"? — Ek sal nie sê "dadelik" nie; daardie woordjie stem ek nie mee saam nie.

What I have been reading to you, I have read from the Prime Minister's official statement in the House of Assembly - presumably his statement of official sources. But you don't agree. Where do you think that came from? Did you make the official report? — Nee.

I take it Col. Pienaar did? — Ek het nie so'n rapport gemaak nie.

I take it Col. Pienaar did? — Wat ek gesien het, het ek gesê.

Supposing it was shown that a very large number of the people killed had been shot in the back, how would you explain that? — Ek kan dit nie in twyfel trek nie; ek kan dit nie betwis nie. Dit kan wees van daardie wat ongedraai het onmiddellik na die vuur begin het, en dit kan wees van daardie wat plat geval het en hulle sie leve te red, wat op hulle nage op die grond gaan lê het. Ek sal dit so verduidelik - dit is al wat ek kan verduidelik; verder niks.

Is it the obvious explanation that the moment the first shot was fired, the crowd turned and ran and the firing went on, into the backs of the crowd, running

running away; wouldn't that be the explanation for finding wounds in the back? — Nee, ek sal nie saam-
stem daar nie.

You have given one explanation. You say people may have ....

THE CHAIRMAN: Mr. Kentridge, to save possible argument later on, I am trying to visualise a crowd, even of 5,000, turning to a man and running away - I take it that is not what you are putting to the Witness. It is rather difficult for any crowd, of any size, to a man, at the same moment, to turn around and all to be running away. You see, some people are inclined to look at things mathematically; you must try and picture it. I take it you are not putting it to this Witness that when the first shot was fired, the crowd, whether it was 5,000 or 15,000, whatever it may have been - that to a man, within an instant, they all turned round and had their backs to the Police, and were dispersing. That is not what you are putting to the Witness?

MR. KENTRIDGE: No. I had put to him originally - in fact, I think I did put it to him originally, Sir, that it was only natural to see what he did see, namely that not everyone was running away; that there were still some people who were facing forward.

THE CHAIRMAN: You see, the picture I have - correct me if I am wrong; perhaps I will understand your cross-examination on this particular point better. The picture I have from this Witness is this, that you had the people pressing against the fence, let's take it, most of them possibly unwillingly, in the sense that they

— were —

were really being pushed from behind. Now you have this burst of fire. You have some who have either been hit, or who realise that there is real danger, turning. You have the others who were surprised, not quite realising what was happening, and I understood from this Witness, you had the others who were further away from the immediate danger at the back, still trying to come nearer, not realising what was happening. So that was more or less the picture I had from this Witness. Ek weet nie of dit korrek is nie? — Ja; dit is soos ek dit gesien het.

Toe die vuur gestaak is, wat was die posisie toe geweest? — Toe die vuur gestaak is, sover ek kan onthou, toe hardloop daar nog Bantoes weg; toe is daar nog Bantoes besig om weg te hardloop.

Enkeles, groot getalle? — Nee, ek sou sê groot getalle wat nog besig was om weg te hardloop; en soos ek alreeds genoem het hier, tussen die dooies en die gewondes, was daar die gesondes wat gaan plat val het, wat besig was om op te spring; hulle hardloop ook weg. Dit is die prentjie wat ek gesien het na die vuur gestaak is.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: When the firing stopped, when they started running away, where were they running? — Seker maar in enige rigting.

But when the firing stopped, the street on the West side was empty, except for the bodies on the ground? — Behalwe vir hierdie wat opgespring het, tussen die dooies en die gewondes - wat daar opgespring het en gehardloop het.

In other words, the firing went on until the street on the West side of the Police Station was empty, except for the people lying down? — Nee. Nee.

Well, I thought that was what you just said? —
Hulle is daar voor, ander spring op, ander is nog bezig om weg te hardloop - toe het die vuur al gestaak.

But those who were running away, were running away in the distance? — Die een het hier gehardloop, die ander een daar. Hulle het nie almal gelyk, in 'n lyn gehardloop nie. Hulle was deurmekaar gewees. Jy kan nie sê die een was hier en die ander een was daar gewees nie.

But the simple point is that when the firing stopped, the street outside the Police station was clear except for the people lying down? — Nee.

Or dead, or wounded? — Nee; dit was nie so nie. Ek het een u gesê, daar was nog diegene gewees wat opgespring het, en daar was nog diegene wat nog tussen hulle oek gewees het, aan die kante, wat uitgehardloop het, weggehardloop het. Hulle was nog bezig om te hardloop toe die vuur gestaak is.

DIE VOORSITTER: Was daar enige wat op daardie tydstip probeer het om julle te nader, met ander woorde - nense wat agter was? — Nadat die vuur gestaak is?

Ja; op daardie moment toe die vuur gestaak is? — Nee; ek het nie so iets gesien nie.

Toe was, sover u kon sien, almal bezig om te ritireer? — Almal was bezig om weg te hardloop.

CROSS-EXAMINATION CONTINUED: Well, now, as the learned Commissioner put it, Capt. Thron, 5,000 or

or 15,000 people wouldn't turn as one man? — Seker nie.

But as soon as the shooting started, is the position not that the crowd broke; that the moment the shooting started the crowd broke? People in front turned round? — Nee, ek stem nie saam nie.

Is it not correct that as soon as the people at the back realised what was happening, they ran away? — Ek weet nie wanneer het hulle dit agtergekom nie.

You are not suggesting that any section of the crowd was advancing in the face of your bullets? — Ek kan nie sê wat hulle plan was nie.

You don't say that? — Ek sal nie dit sê nie, want ek weet nie wat was in hulle gedagtes nie. Ek het net gesien hulle hou kleries in die lug.

I am talking about after the shooting started; people at the back - you don't suggest that they were advancing across the street and towards the fence, in the face of your fire? — Ek sal nie se-lets aan die hand doen nie. Ek weet nie. Ek kan nie sê wat was in hulle gedagtes nie.

How long did it take before your shouting to the people to stop firing had some effect? I think you told us that you were shouting to them to stop firing, after you came behind them; and so was Col. Pienaar? — Ja.

But they did not seem to hear you at first; isn't that right? — Ja. Ek het eintlik deurgegaan want ek was bang ek sou self getref word.

And then you saw what was happening? — Agter, ja.

Then you again started shouting to them to stop?

— Ja —

---Ja.

And Col. Pienaar was doing the same? ---Ja. Die hele skietery het, vandat die eerste skoot by ons geval het, het ek gesê, seker nie langer as twintig sekondes geduur nie. Binne daardie twintig sekondes het ek geskree.

But did it seem to take some time before they heard you and stopped? --- Dit kan so wees, dat hulle my nie duidelik gehoor het nie.

And they went on shooting for a little while? --- Ja; vir die twintig sekondes.

Did Col. Pienaar blow his whistle? ---Nee. Ek het dit nie gehoor nie.

Did you try and blow your whistle to stop them? ---Nee, ook nie.

But you heard him shouting, or did you just see him waving his arms? --- Ek het gesien hy skree, maak sy mond oop, en hy steek sy hande ook op in die lug.

Was he also in front of them when he was shouting to them to stop? --- Ek weet nie; toe die skietery begin het, was hy ook voor by my gewes en toe hy begin skree het, weet ek nie waar was hy toe gewes nie.

Did he also start shouting to them to stop immediately at the same time as you did? --- Ek kan nie sê wat hy daar gesê het nie.

But you just know that you heard him, and saw him shouting to them to stop? --- Ja.

Do you know whether any disciplinary action has been taken against any Policeman for opening fire without an order? --- Wat my stasie betref, waar ek

--- gestasioneer ---

gestacioneer is, is daar nie so-iets gedoen nog nie.

Have you been told to institute any enquiry as to who started the shooting? --- Nee.

We understand that there is a prosecution against members of the crowd on a charge of public violence. Do you know whether any member of the Police is being prosecuted for his action in shooting at the crowd? --- Ek weet dit nie. Eerlikwaar, ek weet dit nie.

As soon as this shooting was all over, did Col. Pienaar not try to find out who had started shooting without waiting for any order? --- Hy mag dit gedoen het, maar ek was toe ook nie altyd by hom gewees nie. Ek kan nie sê nie.

I take it he will be able to tell us. At any rate, on what you tell us, even if people were shot in the back, it would not be the majority who were shot in the back? --- Ek weet nie hoeveel was in die rug geskiet nie. As daar mense in die rug geskiet is, weet ek dit nie.

No, but on what you saw, would you expect to find that many were shot in the back? --- Ek glo nie dat daar baie in die rug geskiet moes gewees het nie. Ek kan nie sê nie. Ek glo dit nie.

And you would be surprised if the evidence was that the majority had been shot in the back? --- As dit so is, dan is dit so; ek weet nie.

But that was not your observation? --- Nee.

That is not what you would expect? --- Nee; nie wat ek gesien het nie.

So you certainly would not expect to find that

the majority of the people who were shot and wounded, were shot from the back. You would not expect that? — Nee; ek weet nie.

In which direction did the Police shoot — just to the West, or straight out into the crowd, in Swans Street, on the West? — Ja, na die Westekant was hulle op gevorm en hulle het na die Westekant gekyk. Ek dink die meeste was na die Westekant gevorm gewees.

Did they shoot, also, to the North-West? — Na die Noord-Wes?

You know what I mean by the North-West. If this book is the Police Station, there is the West; there is the front entrance with the name on the ...? — Ja, ek weet. Dit is soos ek gestaan het, aan die linkerkant — Noord-Wes. Dit weet ek nie. Ek het nie so waargeneem, of iemand daarheen ook gekyk het nie. Dit kan ek werklik nie sê nie.

Was anyone shooting on the South? — Dit weet ek nie.

And on the North? — Daar was nie nimmie wat daar gekyk het nie. Diemanne wat gekyk het, was hier aan die Westekant op gevorm. Ja, hier aan die Westekant was die nimmie op gevorm.

Did you see anyone shoot to the North? — Nee.

Did you see anyone shoot to the North-East, round the corner? — Nee, ek weet nie.

If they had done that, would you have seen it? — Ek glo nie ek sou dit gesien het nie.

I think I should just make it quite clear; it follows from what you have said that there aren't any

— standing —

standing orders or instructions and there is nothing about how long shooting should go on? — Nee. Sover ek nou kan onthou, is dit nie in die staande orders van die Polisie nie. Dit mag so wees, maar ek kan nie nou daaraan dink nie.

NO FURTHER QUESTIONS:

MR. PLEWMAN: NO CROSS-EXAMINATION.

HERVERHOOR DEUR MEE. CLAASSEN: Kaptein, sou u dink dit sou prakties wees om instruksies uit te gee wat sou voorskryf tot wanneer die Polisie moet skiet en wanneer hulle moet ophou? — Ek glo nie daar kan sulke instruksies voorgeskryf word, as ek my opinie mag lig daaromtrent nie, want die een geval is nie soos die ander geval nie.

Apart van staande instruksies in verband met die middele wat die Polisie moet gebruik om skares uiteen te jaag, wat is die middele wat aangewend word, wat u van weet, om skares uiteen te jaag? — Daar is knuppels wat kan gebruik word, bajonette aan die gewere; 'n bajonet-stormloop kan toegepas word. Dit is omtrent al waarvan ek weet.

Traangas? — Traangas, as die wind reg is, meentlik. Traangas - wat hulle my daarvan vertel, nie uit eie ondervinding nie, is traangas 'n moeilike man om te gebruik.

Ja; ek wil maar net weet wat die verskillende dinge is wat u van weet? — Ja.

Was daar een van die middele wat u weet wat gebruik kon word om die skare uiteen te jaag, wat jy nou doel-treffend sou gewees het, in hierdie geval - behalwe ...?
— Nie een van daardie middele wat ek nou gansen het,

kon na my mening daar met welal toegepas geword het, gebruik geword het nie - nie in daardie skare nie.

Hoekom sê u dit? ---Hulle was te opstandig, oproerig; hulle was te veel gewees om uitmekaar te jaag. Met daardie duisende glo ek nie ons kon daardie middele toepas nie - nie na my mening nie. Ek sou dit in elk geval nie gewaag het nie.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

DEUR DIE VOORSITTER: Kaptein, ek wil net een of ander van u vernem. Vir die laaste paar minute voordat daar geskiet is, sou dit vermoedelik kol. Pienaar se plig gewees het as daar 'n bevel gegee moes gegee geword het, om dit te gee? ---Ja.

Van u kant, u sou nie 'n bevel gegee het nie? --- Ek sou bealis nie so 'n bevel gegee het sonder sy instruksies nie.

Wat ek graag van u wil weet, is u gemoedstoestand in daardie laaste tydperk voor daar geskiet is; het u ooit aan die noodsaaklikheid vir die gebruik van vuurwapens gedink? ---Om die waarheid te sê het ek gedink die tyd sal nou enige tyd aanbreek dat ons sal moet op die skare skiet.

Hoekom? --- Vanweë hulle houding.

Watter houding? --- Daardie kieries swaal in die lug en daardie gesegdes wat hulle gesê het, wat ek vanôre hier aersghaal het. Hulle het altyd meer lawaierig geword; en die draad, het ek opgemerk, word altyd meer verontoe gedruk, by daardie tyd, net voordat kol. Pienaar gekom het. Ek het gedink dit sou vir my tyd word, as daar nie versterkings opdaag

--- nie ---

nie, om te moet vuur.

U sê voordat kol. Pienaar daar aangekom het, het u daaraan gedink? — Het ek daaraan gedink. Ek het gevoel ons was toe nog 'n paar man, en dit is altans ook — net 'n rukkie voor kapt. Brunner gekom het, het ek gevoel ons is net 'n paar man en hierdie skare, as hulle moet deur daardie drade bars vandag, dan sal ons hier nie kwendig uitkom nie.

Was u by, daardie tydperk voor daar gevuur was; was u in die onmiddellike omgewing van kol. Pienaar? — Hy was 'n paar treë links van my gewes, sê so vyf treë links van my was hy gewes.

Het u hoegenaamd nie die posisie met hem bespreek nie, om u eie gevoelens aan hem oor te dra nie? — Nee. Die dinge was so deurnekaar en daar was soveel lawaai dat daar was nie tyd op daardie oomblik, vir daardie bespreking, tot die tyd dat daar gevuur is nie.

As ek u getuigenis reg verstaan, het u op daardie oomblik tussen die linie en die skare gestaan? — Ja.

Het u op daardie oomblik verwag dat daar miskien gevuur kan word? — Ek het nie so verwag nie, want ek het gedink daar sal eers van kol. Pienaar 'n bevel kom.

Ek lei af van u getuigenis dat kol. Pienaar ook tussen die linie en die skare gestaan het? — Ja.

Toe die eerste skote van Polisiekant gevuur is, het u op eie houtjie besluit om die vuur stop te sit, indien moontlik, of het u eers opgesien na Kol. Pienaar, om te sien wat hy doen? — Nee, daar het ek uit my eie opgetree.

— Het —

H.G. THERON
Onderwa deur die
voorsitter.

Net as u self 'n herinnering het - ek dink 'n mens kan jou maklik indink in daardie posisie waarin jy jou toe bevind het, maar het u enige herinnering hoegenaamd van wat kol. Pienaar se onmiddellike reaksie was toe die eerste skote van die kant van die Polisie gevuur was? --- Dit is moeilik, want ek het nie my oog altyd op hom gehad nie.

Nee, ek kan dit begryp maar as u ...? --- Sover ek in my gedagte terugdink, dink ek by het net dieselfde gedoen as wat ek gedoen het. My het ook sy hande in die lug gesteek en hulle probeer stop.

Wat ek ook graag van u wil verneem, as u moontlik vir my kan sê - hierdie eerste skote waarna u verwys, die eerste twee van die kant van die Polisie - het u enige herinnering of daardie skote gekom het van die Polisie wat die verste van u en kol. Pienaar gestaan het, of in die middel, of naby aan u? --- Dit het vir my gegaan dit het van my linkerkant af gekom, van die Noord-Westekant. Die kortste kant was dan aan my kant gewees.

Sou dit wees die mense wat aan die hek, naaste aan die hek se kant-toe was? --- Nee, hulle was nog voor die hek opgestel.

Die linie soos ek dit verstaan, was hier aan die Westekant, dit wil sê hier waar die hek is op Bewysstuk "B"? --- Ja.

Dit was daar opgestel? --- Ja.

Waar het u - kan u vir my wys min of meer in watter rigting het u gestaan? --- (Getuie teen aan). Die Westekant is hier. Ek het met my rug na die skare gestaan, 'n bietjie links van die hek weg. Die hek

is omtrent net waar daardie mense daar staan.

U het net u rug na die hek gestaan, en 'n bietjie links? — 'n Bietjie links van die hek.

U sê dat sover u kon oordeel, het die eerste twee skote gekom van? — Van my linkerkant af.

Daar is verwyse na klippe en stekke wat binne-in die Polisiesterrein opgetel is? — Ja.

Totdat kol. Pienaar gekom het, was daar te enige tyd miskien enige voorwerpe gegooi? — Nog nie. Niks wat ek gesien het nie.

Niks wat u gesien het, was in die Polisiesterrein ingegooi nie? — Nee.

Vir watter tydperk voordat daar geskiet was deur die Polisie, is daar van hierdie voorwerpe in die terrein ingegooi? — Na die episode by die hek, het alles baie vinnig gebeur. Dit was die twee skote wat ek gemeen het wat uit die skare kom, en toe feitlik terselfdertyd het die klippe en ander voorwerpe gekom, en ook terselfdertyd het ek gesien die een Polisie-beampte gryp hier na sy linkerkant, van sy lyf. Dit het alles feitlik een tyd gebeur.

En die skiet van die Polisie? Hoe lank sou u skat na hierdie voorwerpe gegooi is? — Dit was seker nie meer as 'n sekond of twee nie, dat die Polisie begin skiet het nie.

Die ammunisie wat aan u lode, onder u beheer, uitgereik is, watter tipe ammunisie was dit - as u daar persoonlike kennis van dra? — Ongelukkig is ek nie ekspert met die wapens en ammunisie nie, maar ek sal

na die beste van my vermoë daar antwoord, en dit is dat daardie wapens en ammunisie wat deur die manne daardie dag gebruik was op Sharpeville, word deur die kwartiermeester van die Suid-Afrikaanse Polisie, Pretoria, uitgereik. Sommige ammunisie aan die Stasie, wat op stasielas is, en sommige ammunisie aan elke manskap, wat op sy persoonlike las is.

Maar vir seker u weet, was dit standaard-ammunisie? --- Dit was ammunisie wat aan hulle uitgereik is by die Polisie-stasie, voordat ons daar weg was, wat my manne aanbetref.

U het gesê dat nadat die Polisie in linie opgestel is, is daar 'n bevel gegee dat hulle moet laai? --- Ja.

Ek vermoed dat die manne toe daartoe oorgegaan het? --- Ek veronderstel so, ja.

Met "laai", bedoel u in die sin dat die patrone word in die magazyn gelaa? --- In die magazyn, ja.

Sou die manne wat naaste aan die Polisie gestaan het, dit kon gesien het? --- Die Bantoes?

Ja? --- Hulle moes seker gesien het, as hulle verstaan het wat gedoen word. Hulle moes dit gesien het, maar ek sou nie kon sê dat hulle verstaan het wat gedoen word nie. Maar hulle moes dit gesien het.

Kan u met vir my verduidelik, die tipe .303 gewere wat daar gebruik is - wat sou die Polisie doen en dit te laai, net ander weerde en vyf rondes te laai? Moet die magazyn uitgelaa word en die koeëls dan daarin gestop word? --- Nee; hy sal blykbaar die slot ooptrek.

En dan van bo-af dit ...? --- En dan vyf enkel

rondes van bo-af instop.

Wat is die posisie met stengewere? Sou dit ook dan gelaai gewees het? --- Die vyf rondes laai was natuurlik nie vir die sten bedoel nie, want die sten is 'n bietjie anders. Dit het so 'n langerige magasyn, sover ek kon sien, kon gesien het. Maar ek kan nie sê dit was gedoen nie, maar ek veronderstel toe daardie bevel geken het, as die sten-manne dit gehoor het, sou hulle waarskynlik 'n magasyn in die sten gesit het. Dit is miskien die normaalste reaksie van 'n man met 'n sten.

Na die skietery afgehandel is - u het daar tussen die verwondes geleop, nie waar nie? --- Ja.

Is daar enige eerste hulp toegepas voordat die ambulans opgedaag het, selfs in die sin van verwondes gemakliker laat voel? --- Ek het gesien daar was van die nie-blanke lode veral wat hulle hande en sommige van die gewondes het en hulle probeer laat gemaklik sit of so.

U praat nou van die nie-blanke Polisiekonstabels? --- Van die Polisiekonstabels. Dit is al wat ek gesien het in die vorm van noodhulp.

Wanneer is die deuce liggane verwyder; was dit voor, of nadat die verwondes verwyder is? --- Daar was twee troepdraers vir hulle beskikbaar gewees. Ek het nou nie daarop ag geslaan hoe hulle vervoer het nie, maar dit kon terselfertyd geskied het as wat die ambulans die verwondes weggery het.

Watter voertuie is gebruik om die deuce liggane te verwyder? Was dit die Polisie se eie voertuie, of was dit voertuie wat van elders gekry is? ---

H.G. THORON
Undervra deur die
Voorsitter.

Nee, dit was die Polisie se eie voertuie, sover ek weet. Daar was twee troepedraers gewees.

Wat daar toe by Sharpeville beskikbaar was? — Wat daar was, ja.

Of wat julle van elders moes kry? — Nee, ek dink dit was daar beskikbaar.

Daar beskikbaar ...? — Een het ek gesien was so'n blou-kleur lorrie; dit het ek baie goed onthou. Dit het aan die anderkant van die straat - het hulle dit later kom parkeer, daar. Dit was daar gewees. Hulle het dit van binnekant blykbaar gebring, van die agterplaan binnekant die Polisieostasie.

MER. KENTRIDGE (DEUR DIE VOORSITTER): Kaptein, kan u miskien net verduidelik waaraan die opdrag om te laat spesifiek na vyf rondes verwys het? Is daar enige rede waaraan dit vyf is en by voorbeeld nie een is, of die volle magasyn nie? — Ek kan nie sê nie. Dit is die bevel wat ek gehoor het. Hoekom die kolonel dit gesê het, kan ek regtig nie sê nie. Ek het hom nooit daarna gevra, hoekom hy nie gesê het tien moet gelaai word of laat die magasyn vol nie.

Sover u weet was daar geen rede nie? — Ek kan nie dink oor 'n rede hoekom hy gesê het vyf rondes nie. Dit mag wees dat hy in gedagte gehad het, as daar moet gevuur word wil hy nie groot skade maak nie, of iets van die aard.

In verband daarmee, wat u eie kontingent betref, u het hulle laat laat voor u gekom het? — Ja; by die ingang van die lokasie het ek hulle laat laat.

— Nee —

H.G. THORPE
Onsevrige deur die
voorsitter
J.H.P. OUBREKKE
hoofgetuig.

Hoe het u hulle laat laat? --- Ek het net gesê "Laai". Ek het nie opgelet nie. Ek veronderstel hulle het tien gelaai, elke man, seker; ek kan nie sê nie.

U is nie seker nie? --- Nee. Ek het nie opgelet daarna nie. Toe moes ek vinnig speel.

U het hulle in elk geval nie beperk nie? --- Nee, ons is nie beperk om te laat nie; die magasyn vat tien rondes.

JACOBUS NICOLAAS PIETERSEN COETSEE, beëdig, verklaar:

VERHOOR DEUR MNR. GLAASSEN: Jy is 'n konstabel in die Suid-Afrikaanse Polisie? --- Ja.

Waar is jy nou gestasioneer? --- Te Port Shepstone.

Op die 21e Maart van hierdie jaar, waar was jy toe gestasioneer? --- Te Vereeniging.

Het jy op daardie dag tesame met ander lode van die Mag na die Sharpeville-lokasie gegaan? --- Ja.

Onder bevel van wie was jy? --- Onder bevel van maj. van Zyl.

Hoe laat het julle by Sharpeville aangekom? --- Dit was ontrekks 4-uur voormiddag, op die 21e.

Wat was die toestand wat julle daar gevind het? --- In die voormiddag, toe ons opdaag, was dit nog stil gewees. Ons het die lokasie patroleer met voertuie. Die oggend ontrekks 7-uur was die Bantoes in die hoofstraat van Sharpeville saamgedrom. Ons het by

--- die ---

die Munisipale kantore in die hoofstraat bygegaan, en daar het ons gestaan terwyl die Bantoes 'n paar treë voor ons staan, die hele straat vol. Hulle was opstandig gewees.

Watter tyd was dit? — Dit was ontrent 7-uur v.m.

Was daar baie van hulle? — Daar was baie Bantoes.

Kan jy 'n skatting maak? — Nee, ek kan nie 'n skatting maak nie.

DIE VOORSITTER: Sou jy sê daar was 500, 30,000?
— Ek ...

Jy het al voetbalwedstryde bygewoon, nie waar nie?
— Ja.

Kan jy min of meer 'n skatting gee; ons is nie van plan om jou vas te bind by een of twee of selfs 100 nie - miskien nie eers 1,000 nie? — Hulle het die hele straat vol gestaan; ek sou skat by die 15,000.

VERHOOR HERVAT: In watter stemming was hulle?
— Hulle was opstandig gewees.

Waarvan het jy dit afgelei? — Wel, baie van die Bantoes het na ons gespoeg. Een het nog op my hemp gespoeg en gesê, "Julle sal vrek, julle wit honde". Dit het ek met my eie ore gehoor. Daarvan het ek afgelei, hulle was definitief opstandig gewees.

Het hulle wapens gehad? — Hulle het wapens gehad.

Wat het hulle daarmee gemaak? — Die voorste Bantoes wat by ons gestaan het, kon ek nie sien of hulle gehad het nie; maar die wat tussenin gestaan het, het kleries by hulle gehad en dan het hulle hoë klippe bymekaar gehad. Daarvan het ek afgelei daar

gaan moeilikheid kom.

Het julle die skare daar laat staan, of wat het julle gedoen? —Maj. van Zyl en offisiere het met die Bantoes gepraat en ^{met} die leiers daar wat die kaffers opgestoek het, en ons het maar daar gestaan, die konstabels, op instruksies van die offisiere. Maj. van Zyl het met die skare Bantoes gaan praat maar hulle wou nie luister nie. Daarna het hulle traangestomme gegooi tussen die skare, wat ook nie gehelp het nie. Die kaffers het geweldig opstandig geraak en maj. van Zyl het toe vir hulle, volgens sy vingers, vyf minute tyd gegee om te gaan, maar hulle het nie. Op sy instruksies het ons hulle toe storgeloop met knuppels.

Julle het toe 'n knuppelstornloop uitgevoer? — Uitgevoer, ja. Party het stilgestaan, maar ons het hulle gejaag en hulle het uiteengespat. Ons het julle gejaag tot by die eerste straat, waar die huise begin. Daar het ons opgehou en weer op die voertuie geklim, maar ons het net op die voertuie geklim toe kom daar 'n klipperen op ons af van die huise se kant af. Ons was in die voorste voertuig, en dit was oop gewes, en ons kon nie wagduik vir die klippe nie; hulle het al die klippe op die voertuig gegooi en ons moes afspring en probeer keer waar ons kom. Ons het aan gehardloop tot waar ek 'n klip op my kop gekry het. Dit het my baie aksie gestel vir 'n paar minute - ek weet nie hoe lank nie.

Wat was die omstandighede dat jy 'n klip op jou kop gekry het? — Die Bantoes het na die vragmotor gegooi, soos ek gesê het - die ligte vragmotortjie. Dit was te gevaarlik om op die vragmotor te bly;

dit was geweldig gewees. Ons het af gespring om te probeer skilling kry by die huise. Maar 'n klip het my op die hoof gevang en ek was buite aksie gestel.

Was dit nadat jy afgeklim het, van die vragmotor?
---Nadat ek afgespring het, toe ek by die huise kom.

DIE VOORSITTER: Jy sê jy is buite aksie gestel; wat bedoel dit - het dit jou bewusteloos gemaak? --- Dit het op my kop geval en ek het net swart gesien en neergeval. Toe het iemand my opgehelp. Ek kan nie onthou wie dit was nie.

VERHOOR HERVAT: Sê jy dat jy bewusteloos was, of bedwelmd was, of wat was dit? --- Ek sal liewers sê ek was bedwelmd gewees; ek was nie heeltemal uit gewees nie.

Wanneer het jy weer tot jou volle bewussyn teruggekeer? --- Nadat iemand my aan die arm gevat het; ek kan onthou dat iemand my aan die arm op gehelp het en gesê het "Kom seun, hier's gevaar".

Is jy na die hospitaal gegaan? --- Daarna is ek na die hospitaal gegaan.

Was jy daar aangehou vir behandeling? ---Ja; ek is steke toegedien, en kwart-voor-neg is ek weer op na Sharpeville, aangesien daar net Vereniging Polisie daar was en ek wou hulle nie in die steek los daar nie.

Kwart-voor-neg was jy weer by Sharpeville? ---By Sharpeville.

By die Polisiestasie? ---Nee; in die straat - een bekant-toe.

Was jy by die stasie gewees tydens die skietery?
--- Ek was nie by die Polisiestasie, die ergste nie;

--- ek ---

dit was geweldig gewees. Ons het af gespring en te probeer skilling kry by die huise. Maar 'n klip het my op die hoof gevang en ek was buite aksie gestel.

Was dit nadat jy afgeklim het, van die vragmotor?
---Nadat ek afgespring het, toe ek by die huise kom.

DIE VOORSITTER: Jy sê jy is buite aksie gestel; wat bedoel dit - het dit jou bewusteloos gemaak? --- Dit het op my kop geval en ek het net swart gesien en neergeval. Toe het iemand my opgehelp. Ek kan nie onthou wie dit was nie.

VERHOOR HERVAT: Sê jy dat jy bewusteloos was, of bedwelmd was, of wat was dit? --- Ek sal liewers sê ek was bedwelmd gewees; ek was nie heeltemal uit gewees nie.

Wanneer het jy weer tot jou volle bewanyn teruggekeer? --- Nadat iemand my aan die arm gevat het; ek kan onthou dat iemand my aan die arm op gehelp het en gesê het "Kom seun, hier's gevaar".

Is jy na die hospitaal genees? --- Daarna is ek na die hospitaal genees.

Was jy daar aangehou vir behandeling? ---Ja; ek is steke toegedien, en kwart-voor-mage is ek weer op na Sharpeville, aangesien daar net Vereniging Polisie daar was en ek wou hulle nie in die steek los daar nie.

Kwart-voor-mage was jy weer by Sharpeville? ---By Sharpeville.

By die Polisie-stasie? ---Nee; in die straat - een bekant-toe.

Was jy by die stasie gewees tydens die skietery?
--- Ek was nie by die Polisie-stasie, die ergste nie;

--- ek ---

ek was aan die onderkant, in die straat gewees, op die onder-ant.

Wat noem jy die onder-ant? — Voor die Polisie-stasie loop twee paaie — die straat voor die Polisie-stasie was ek.

Dit is nou die Westekant? — Nee, dit was die Noordekant; ons was aan die Noordekant van die Stasie gewees.

Aan watter kant van die Polisie-stasie was jy? — (Getuie dui aan op kaart)(Bewysstuk "C").

Dit is 'n lugfoto van 'n gedeelte van Sharpeville. U verwys hier na 'n punt Suid van die Polisie-stasie.

DIE VOORSITTER: Weet u watter straat u in was — die naam? — Nee.

MNR. CLAASSEN: Mielagbare, dit kom voor dat hy dan op die Suid-Oostelike punt gestaan het, in Seeiso-straat, of liewers in Zwane-straat.

DIE VOORSITTER: Is dit waar die kruisie in blou geteken is? — Ja.

Is dit waar u gestaan het? — Ja; in Zwane-straat.

VERHOOR HERVAT: Was jy alleen daar, of het jy by iemand aangesluit, daar? — Ons het by ander aangesluit. Daar was 'n hele paar konstabels teenwoordig, met 'n offisier. 'n Offisier was ook teenwoordig, daar waar ons gewees het.

Hoe laat het jy daar aangekom? — Dit was so na twaalf gewees.

Tydens die skietery, was jy nog daar gewees? — Ja. Ek het vier konstabels het aan die agter-ant — gestaan —

gestaan. Die offisier was bang die Bantoes sou van agter aanval. Ons het eers voor gestaan, met ons gesigte na die Bantoes, en na die Polisiestasio. Daarna is ons op instruksies van die offisier na agter gestuur, waar ons toe gestaan het, om toessig te hou oor die Bantoes wat agter ons gewes het, dat hulle ons nie van agter kon aanval nie.

Wat het julle toe gemaak - het julle agteruit gegaan? --- Ja; vier van ons het agteruit gegaan en daar gaan plaasneem.

Dit is nou verder van die Polisiestasio? ---
Verder van die Polisiestasio af.

Sodat daar geen Bantoes agter julle was nie? ---
Dit is reg, ja.

En hoe ver was julle toe van die Polisiestasio af?
--- Ons wat omtrent 200/^{trek} van die Polisiestasio af.

En het julle net daar gestaan? --- Ja; ons het daar gestaan.

Tot alles verby was? --- Toe die skietery begin, het ons na vore gehardloop, na waar ons gewes het, voorheen; ons het daar gaan plaasneem.

Waarom het julle nie ingegaan, in die Polisiestasio nie? --- By 12-uur, of voor 12-uur, terwyl ons terugkom, kom twee Bantookomstabels van Sharpeville Polisiestasio aangery om vir ons te sê die Bantoes wil die Polisiestasio aanval. Ek is nie seker nie, maar die landrover, met konst. Bayl, het ook daar aangekom. Daarna is ons in twee verdeel; een deel is bekend die Polisiestasio, en ons is onderkant-toe, waar ons plaasneem het.

DIE VOORSITTER: Ek is nie seker of dit 'n antwoord

J.H.P. COETSEE
Hoofgetuig.
Kruisverhoor.

is nie. Sover u weet, het u nie na die Polisieostasie gegaan omdat u nie daar kon kom nie, of omdat u opdrag gekry het om op 'n ander plek op diens te wees? — Ek het opdrag gekry.

VERHOOR HERVAT: Vanwaar jy gestaan het, kon jy sien wat aangaan by die Polisieostasie? — Toe ek daar by die voerpunt kom, was die skietery al klaar gewees, so-te-sê.

Toe jy waar kom? — Ons was agter gewees om toesig te hou oor die Bantoes agter ons. Toe het die skietery begin, toe het ons na vorentoe gegaan. Toe ons opdaag by die voerpunt, was die skietery verby gewees, al.

Ja, nee, maar ek bedoel nou, u was daar in die nabyheid van die Polisieostasie tydens die skietery? — Ja.

Vanwaar jy was, toe dit geskiet word, kon jy sien wat daar aangaan? — Nee; ons het daar opgedaag toe die skietery verby is. Toe die eerste knal gegaan het, het ons om gegaan na vorentoe.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

KRUISVERHOOR DEUR MRS. KENTRIDGE: Konst. Coetsee, kan u asseblief nog 'n kruisie hier maak op Bewysstuk "C", om vir ons te wys waar u gestaan het toe die skietery begin het? — (Getuie merk met "xl").

Beteken dit dat julle klemp mense met daar in die pad gestaan het? — Ja.

Met 'n voertuig? — Daar was voertuie.

Watter soort voertuig was dit? — Dit was

— Polisie —

Polisie-vragmotors en vangwaens gewees.

Hoeveel voertuie het julle in julle groep gehad?
--- Daar was ongeveer vyf.

En hoeveel manskappe in julle groep? --- Ongeveer tien of twaalf.

DIE VOORSITTER: Was dit nou blanke lede? --- Blankes.

Net blankes? --- Net blankes.

Was daar geen nie-blanke konstabels nie? --- Daar was 'n geringe aantal nie-blankes; ek kan nie onthou hoeveel daar was nie.

KRUISVERHOOR HERVAT: Tussen julle groep daar op die hoek en die Polisie-stasie, was daar Naturelle? --- Voor ons?

Ja? --- Daar was Bantoes gewees.

Dit wil sê Was van julle, tussen julle en die Polisie-stasie? --- Ja.

Was daar 'n groot aantal? --- Daar was 'n groot aantal - waar u vinger is, net 'n entjie dikkant toe, by die straat.

Dit wil sê, op die Suid-Ooste hoek van die Polisie-stasie was daar 'n aantal? --- Ja; heeltemal so en was daar Bantoes gewees.

En aan die oostekant, daar waar jy gestaan het gedurende die gevuur? --- Daar was ook Bantoes gewees.

Das was julle deur Bantoes omsingel? --- Ja. Ons was deur Bantoes omsingel.

Het daardie Bantoes niskien kieries gedra? --- Agter

ons?

Ja? --- Hulle het nie kieries gedra nie. Hulle het maar daar gestaan, volgens my, uit nuuskierigheid.

En die Bantoes voor julle? --- Die voor ons het kieries gehad, hier en daar, wat ek gesien het.

Maar julle het geen moeilikheid gehad nie? --- Geen moeilikheid by ons nie.

Hulle het julle nie aangeval nie? --- Nee.

Hulle het geen klippe gegooi nie? --- Nie na ons nie.

Julle voertuie is nie beskadig nie? --- Die voertuie is die oggend beskadig.

Ja, maar daardie tyd? --- Daardie tyd nie.

Het julle groep enige skote afgeskiet? --- Nee.

DIE VOORSITTER: Die hele dag nie? --- Die oggend, toe ek gegooi is met klippe, het ek een skoot afgeskiet, en dit was oor hulle koppe gewees.

KRUISVERHOOR HERVAT: Julle groepe van ontrent twaalf het opdrag gekry en daar te staan? --- Ja.

Wat was die rede vir die opdrag; het julle offisier miskien vir julle gesê? --- Nee; die offisier het ons met opdrag gegee en daar te staan.

Wie was die offisier - wat was sy van? --- Dit was kapt. Coetsee gewees.

Toe die skietery plaasgevind het, het die Bantoes weggehardloop? --- Soos ek voorheen gesê het, toe ek by die voorpunt kom, toe ek op hardloop het ek gesien hulle hardloop. Toe ek voor kom, was die skietery verby.

--- En ---

En hulle het weggehardloop? ---Hulle het weggehardloop, ja.

Maar toe u op daardie punt gekom het, het die Bantoes nog weggehardloop, of was hulle alreeds weg? --- Toe was hulle alreeds weg gewees.

DIE VOORSITTER: Het enige Bantoes in Zwane-straat verby u gehardloop, waar u en die ander lode gestaan het? ---Nee.

Het u gesien in watter rigting hulle ...? --- Hulle hetna die agterkant van die Polisieostasie gegaan.

As u sê die "agterkant", wat bedoel u? --- Na die hoofstraat se kant in Sharpeville.

KRUISVERHOOR HERVAT: Die Noordekant? --- Dit is reg, ja.

Volgens die kruisies wat u gemaak het, was die tweede posisie net 'n paar treë van die eerste posisie af? ---Ja.

U sê toe u vorentoe gekom het, was die skietery al verby? ---Ja.

Bedoel u, toe u hier by die vorige punt gekom het, waar die ander manskappe gestaan het, dat die skietery alreeds verby was? --- Ja. Ons het agter gestaan vir obstruksie, sodat ons nie van agter aangeval word nie. Toe dit agter stil is, toe gaan ons vorentoe.

Hoe lank het die skietery geduur, meen u? --- Ek kan onmoontlik nie sê nie; dit was baie vinnig gewees.

En toe die skietery oor is, het julle na die Polisieostasie gegaan? ---Ons het nog daar bly staan.

Die hele tyd? --- Die hele tyd.

---Hoe ---

En hulle het weggehardloop? ---Hulle het weggehardloop, ja.

Maar toe u op daardie punt gekom het, het die Bantoes nog weggehardloop, of was hulle alreeds weg? --- Toe was hulle alreeds weg gewees.

DIE VOORSITTER: Het enige Bantoes in Zwane-straat verby u gehardloop, waar u en die ander lede gestaan het? ---Nee.

Het u gesien in watter rigting hulle ...? --- Hulle hetna die agterkant van die Polisieostasie gegaan.

As u sê die "agterkant", wat bedoel u? --- Na die hoofstraat se kant in Sharpeville.

KRUISVERHOOR HERVAT: Die Noordkant? --- Dit is reg, ja.

Volgens die kruisise wat u gemaak het, was die tweede posisie net 'n paar treë van die eerste posisie af? ---Ja.

U sê toe u vorentoe gekom het, was die skietery al verby? ---Ja.

Bedoel u, toe u hier by die vorige punt gekom het, waar die ander manskappe gestaan het, dat die skietery alreeds verby was? --- Ja. Ons het agter gestaan vir obstruksie, sodat ons nie van agter aangeval word nie. Toe dit agter stil is, toe gaan ons vorentoe.

Hoe lank het die skietery geduur, meen u? --- Ek kan onmoontlik nie sê nie; dit was baie vinnig gewees.

En toe die skietery oor is, het julle na die Polisieostasie gegaan? ---Ons het nog daar bly staan.

Die hele tyd? --- Die hele tyd.

---Hoe ---

Hoe laat het u weggekem? --- Mar. Heyl, die hoofkonstabel gestasieneer hier op Vereeniging, het my laat roep van die Polisiestatie af, en ek is ook soekentoe.

Sharpeville-Polisiestatie? --- Sharpeville. Daar het hy my instruksies gegee om terug te keer na Vereeniging Polisiestatie.

En toe u by Sharpeville Polisiestatie aangeken het, was die gewonde persone nog buite in die straat? --- Hulle was nog buite.

Hulle was nog nie verwyder nie? --- Nog nie verwyder nie.

En die lyke? --- Die lyke was nog daar gewees. Ek kan nie sê wie was dood en wie was verwond nie, maar soos ek gesien het, was daar baie verwondes gewees en hulle was nog daar toe ek daar weg is.

GENE VERDERE VRAE NIE.

DIE VOORSITTEN: Hoe laat was dit? --- Dit was hier by 2-uur se kant - voor dit.

Hoe lank - het u enige idee hoe lank nadat daar geskiet was? --- Ons het ontrent vir 'n halfuur of so daar gestaan.

KRUISVERHOOR DEUR MNR. FLEMMAN: Ek het nie die laaste vraag duidelik gehoor nie. U sê u was gestasieneer hier op die eerste punt wat u uitgewys het, vir min of meer 'n halfuur voor die skietery? --- Ja.

Het julle toe nense gekeer wat na die Polisiestatie se kant geloop het? --- Ja; die wat van agter gekem het, was gekeer.

Julle het hulle gekeer en gesê hulle moet teruggaan? --- Ja.

J.H.P. COETZER
Kraaienvoer.

Ondervra deur die
voorsitter.

^{na}
En/die skietery, het julle ook nense gekoor wat
soheentoe won gaan? — Nee, want toe was daar nie
nense gewes nie.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

DIE VOORSITTER: Het u enige herinnering, vandag,
van hoe die skietery begin het? — Nee.

In dié sin: Het u enige enkele skote gehoor, en
daarna 'n sarsie; of hoe het dit voorgeval? — Die
Bantoes het so lawaai daar, om die waarheid te sê, ek
het net die geweerskote hoor afgaan. Die Bantoes het
so lawaai gemaak, ons was so gewoon daaraan, ons het
ons nie daaraan gesteur, ontrent, meer nie. Ek het
nog met my rug na hulle gesit toe hoor ek die gewere
afgaan. Ek kan nie sê dat ek één enkele skoot gehoor
het nie.

Maar daar uit julle groep uit, het julle miskien
vir een of ander rede, voordat daar gevuur was, miskien
om nense af te skrik of so, 'n skoot of twee in die lug
afgevuur? — Nie wat ek van weet nie.

Het u miskien te een of ander tyd kort voordat
die sarsie geskiet is by die Polisiestasie, gehoor of
daar skote afgevuur word? — Die enigste skoot wat ek
gehoor het, was die oggend gewes.

Nou ek praat nou net van by Sharpeville Polisie-
stasie? — Nee; ek kan nie onthou nie; dit was so'n
deurnekearspal gewes.

Jy kan gladnie onthou nie? — Nee; dit was te
veel van 'n deurnekearspal gewes, daar, by Sharpeville-
Polisiestasie.

J.N.P. COSTER
Kruisverhoor.
Ondervra deur die
Voorsitter.

En/die skietery, het julle ook nense gekeer wat soheentoe wou gaan? — Nee, want toe was daar nie nense gewes nie.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

DIE VOORSITTER: Het u enige herinnering, vandag, van hoe die skietery begin het? — Nee.

In dié sin: Het u enige enkele skote gehoor, en daarna 'n sarsie; of hoe het dit voorgeval? — Die Bantoes het so lawaai daar, om die waarheid te sê, ek het net die geweerskote hoor afgaan. Die Bantoes het so lawaai gemaak, ons was so gewoond daaraan, ons het ons nie daaraan gesteur, ontrent, meer nie. Ek het nog met my rug na hulle gesit toe hoor ek die gewere afgaan. Ek kan nie sê dat ek één enkele skoot gehoor het nie.

Maar daar uit julle groep uit, het julle niskien vir een of ander rede, voordat daar gevuur was, niskien om mense af te skrik of so, 'n skoot of twee in die lug afgevuur? — Nis wat ek van weet nie.

Het u niskien te een of ander tyd kort voordat die sarsie geskiet is by die Polisie-stasie, gehoor of daar skote afgevuur word? — Die enigste skoot wat ek gehoor het, was die oggend gewes.

Nou ek praat nou net van by Sharpeville Polisie-stasie? — Nee; ek kan nie onthou nie; dit was so'n deurnekaarupul gewes.

Jy kan gladnie onthou nie? — Nee; dit was te veel van 'n deurnekaarupul gewes, daar, by Sharpeville-Polisie-stasie.

HERVERHOOR DEUR MNR. CLAASSEN: Hoe lank sê jy nadat jy die skietery gehoor het, het jy by die Polisiestasie aangekom? — Ek kan nie sê hoe lank dit was nie. Dit was seker 'n halfuur of 'n kwartuur gewees. Ons het daar gestaan en toe kom konst. Steyn, van Boksburg, daar aan en sê die hoofkonstabel wil vir my sien. Ek moes toe langs die draad op na die Polisiestasie, na hoofkonstabel Heyl.

Is jy in by die Polisiestasie? — By die voorhekkie in.

Het die gewondes en die dooies nog daar gely? —

Ja.

Was iemand met hulle besig, of was hulle alleen? — Toe ek opstap was daar konstabels tussen die gewondes al gewees.

Weet jy, het jy van die vervoerwaens daar gesien, of van die ambulansse? — Nee; daar was Polisie-vaagwaens gewees, in die jaart.

Nie buite waar die liggens gely het nie? — Nee. Ek is voor daardie tyd weg.

Weet jy of by daardie stadium party al vervoer was, of nie? — Nee, ek kan nie sê nie.

GEEN VERDERE VRAE NIE.

- VERDAAG 4.00 n.m. tot -
Donderdag, 21 April
1960 om 10.00 v.m.